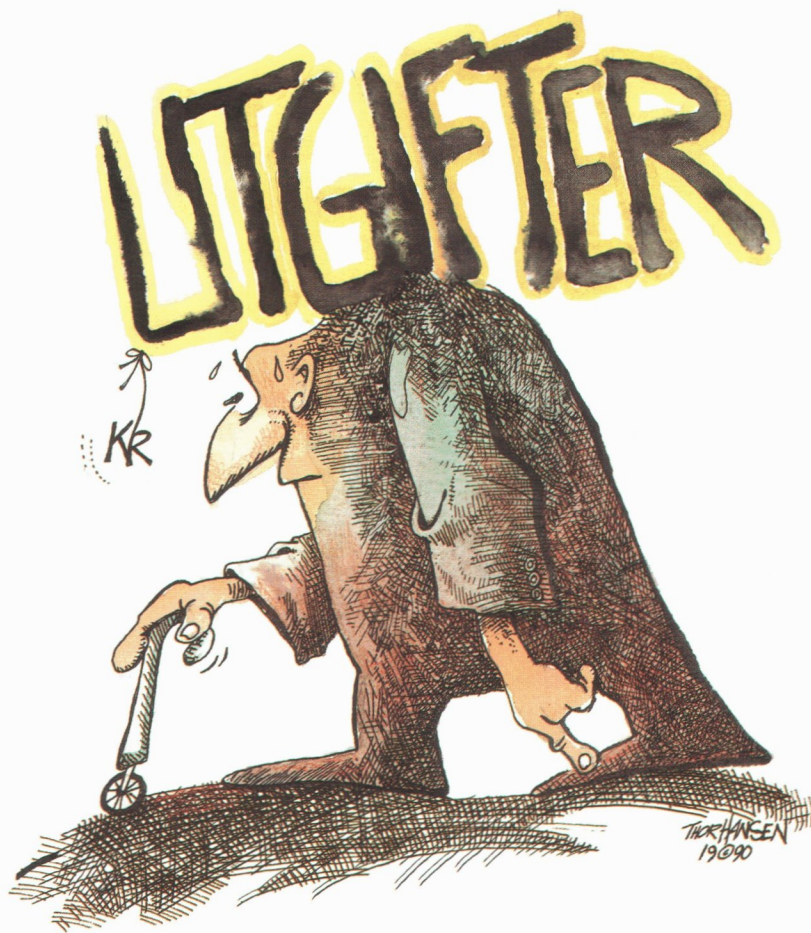

SAMFUNNSSPEILET

TIDSSKRIFT OM LEVEKÅR OG LIVSTIL

Familien i endring: Myter og realiteter

Familie og økonomi

Økende undersysselsetting

Utlendinger og sosialhjelp

SOSIALT UTSYN 1989

Denne utgaven av SOSIALT UTSYN beskriver hvordan levekårene i Norge har utviklet seg i 1980-årene. Grunnlaget er den offisielle statistikken, som ellers fins i en rekke ulike publikasjoner og tabeller. I Sosialt utsyn samles og struktureres denne omfattende informasjonen i en oversiktlig og lett tilgjengelig form.

SOSIALT UTSYN 1989 er delt i 10 kapitler. Det første gir en samlet oversikt over levekårene, der de økonomiske rammer, det offentliges rolle og markeds-kreftenes betydning blir diskutert.

De øvrige kapitlene har en mer utførlig omtale av enkelte områder: befolkning, helsetilstand, kriminalitet og konflikt, utdanning, arbeidsforhold, økonomi, boforhold, sosial kontakt og bruk av fritid og ferie. Leseren trenger ikke erfaring i bruk av statistikk. Hvert kapittel kan leses for seg. SOSIALT UTSYN beskriver på en lettfattelig måte, i tekst, figurer og enkle tabeller, hva statistikken forteller om den norske befolkning i 1980-årene. De som ønsker detaljer og bakgrunnsmateriale kan lett finne dette ved å gå til kildene.

SOSIALT UTSYN 1989 er et viktig oppslagsverk for alle samfunnsinteresserte, en kilde til informasjon og inspirasjon for foredragsholdere og politikere og et viktig supplement til lærebøkene i den videregående skolen. Her følger noen opplysninger fra publikasjonen:

– Innsatsen på arbeidsmarkedet økte i perioden 1980-1987. Flere menn arbeidet mer enn normalarbeidsdagen, og særlig hadde mange småbarnsfedre lange arbeidsdager. I alt 40 prosent av fedre med småbarn arbeidet 45 timer eller mer i uka i 1987. Sysselsettingen økte for kvinner og stadig flere av dem var yrkesaktive på heltid. Flere har ubekvem arbeidstid. Mange deltidsansatte, spesielt kvinner med barn, arbeider i helger eller på kveldstid.

– Prisøkning på boliger og lån førte til sterk økning i husholdningenes gjeld og boligutgiftene i perioden 1980-1987, særlig etter 1984. Likevel bruker husholdninger med bil like stor del av inntekten til bil som til bolig. Mer enn hver femte husholdning har to eller flere biler. Husholdningene bruker en økende del av inntekten til bolig og bil, til feriereiser og restaurantbesøk. Andelen som går til matvarer har fortsatt å synke også på 1980-tallet.

– Flere tar utdanning. En større del av elevene og studentene er kvinner, men de tradisjonelle kjønnsforskjellene i valg av utdanningsretning består. Studentenes gjennomsnittsalder har økt. Det er blitt flere deltidsstudenter.

SOSIALT UTSYN 1989 har nr. 70 i serien Sosiale og økonomiske studier og kan bestilles hos bokhandlerne. Pris kr 125,-. ISBN 82-537-2776-3.

Informasjonsavdelingen

Postboks 8131 Dep
0033 OSLO 1

Nr. 1/1990 - 4. årgang
Utgis av Statistisk sentralbyrå

Redaksjon:

Ann Lisbet Brathaug
Tor Jørgensen
Jan Erik Kristiansen
May Lis Lundbye
Berit Otnes

Redaksjonsråd:

Olav Ljones
Nils Håvard Lund
Gisle Skancke

Tegner:

Thore Hansen

Abonnementspris:

kr 100.- for 3 nummer pr. år
Løssalgpris: kr 40.-

**Abonnement bestilles
hos:**

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep
0033 Oslo 1
Tlf.: (02) 41 38 20

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, bruk kildehenvisning "SSBs Samfunnsspeilet".

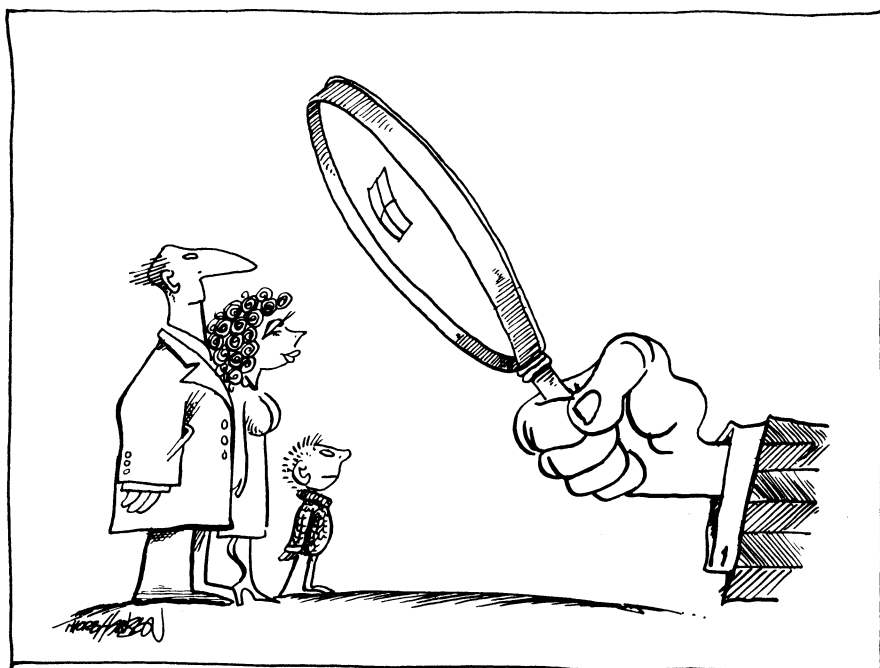
Innhold:

Familien i endring: Myter og realiteter	2
<i>Turid Noack</i>	
Fruktbarheten i Norden. Lav, men økende?	9
<i>Lars Østby</i>	
Hvem har økonomiske problemer?	13
<i>Jan Lyngstad</i>	
Barnefamilier og gjeldsrenter: Sterkast vekst for dei etablerte	16
<i>Jon Epland</i>	
Økende undersysselsetting	19
<i>Jon Halvard Eide</i>	
Utlendinger og sosialhjelp: Hjelp til etablering eller langtids avhengighet?	22
<i>Berit Otnes</i>	
Unge kunstnere: Ikke bare armod	26
<i>Pål Espen Søbye</i>	

Familien i endring:

Myter og realiteter ¹

Turid Noack

løpende statistikken er det 1,8 millioner familier i Norge (1.1. 1987), fordelt på 6 ulike familietyper.

Om lag halvparten av alle familiene er basert på et formelt ekteskap med eller uten barn. Mor med barn utgjør 7 prosent av alle familiene her i landet, mens far med barn er en sjelden familietype, bare 1,4 prosent. En av de virkelig store endringene i familiemønsteret i de senere årene, samboerforholdene, fanger statistikken knapt opp. Tallene fra 1987 viser riktignok at 1,4 prosent av alle familier var samboere med felles barn (Statistisk sentralbyrå 1989), men de store gruppene av samboere som lever sammen uten barn eller med barn de ikke har sammen, registreres ikke som samboere i den løpende statistikken. Samboere kan derfor skjule seg bak såvel familietypen mor med barn, far med barn og ikke minst enslige. Gruppen enslige ville antakelig bli redusert med om lag 7 prosent dersom vi fikk skilt ut samboere uten barn som en egen familietype.

Det finnes en rekke myter og klisjeer om den moderne familien. I denne artikkelen skal vi konfrontere noen av disse med det familiedanningsmønsteret de aller fleste velger. La oss starte med noen utsagn og påstander om den moderne familien.

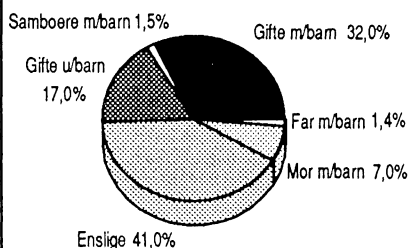
Familiemønsteret har endret seg mye i etterkrigstiden. Men ikke alle ideer og forestillinger om dagens familiemønster er like dekkende. Noen legger uforholdsmessig stor vekt på trekk som bare gjelder en liten andel av befolkningen. Andre har sin rot i tidligere trender, reflekterer mer forbigående endringer eller er muligens et tegn på hva vi kan vente oss i framtiden. Hva er myter og hva er realiteter i beskrivelsen av dagens norske familie? Artikkelen peker på de viktigste demografiske endringene.

En rask titt på befolkningsstatistikk og demografiske analyser viser at familiebegrepet både er mangslungent og en forbausende lite brukt ana-

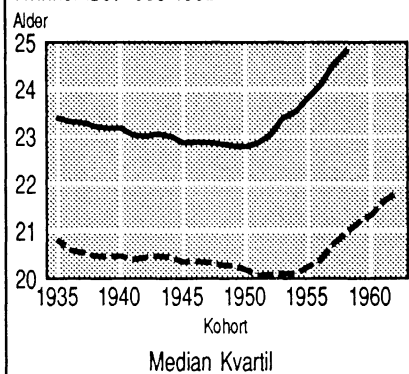
lyseenhet. Det gjelder enten vi definerer familien som den snevre kjernefamilien eller som en mer utvidet enhet. Slik familie er definert i den

Figur 1
Familier i Norge, 1987

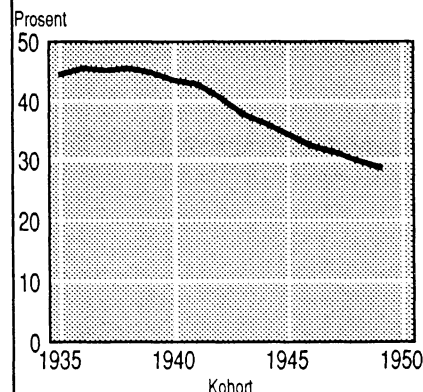

Figur 2
Median- og kvartilalder ved første fødsel.
Kvinner født 1935-1962

Kilde: Brunborg og Kravdal 1986

Figur 3
Andel kvinner født 1935-1949 med 3 eller flere barn ved 35-års alder

Kilde: Brunborg og Kravdal 1986

40 år og mor for første gang

Ikke sjelden blir vi presentert for de godt voksne førstegangsfødende. De beskrives gjerne som kvinner som tar lang utdanning og får solid fotfeste i yrkeslivet, før det er tid for barn. De er veletablerte når de biologiske klokkene begynner å varsle om at det snart er for sent. Kvinne-nes strev med å kombinere mors-, hustru- og yrkesrollen, har lenge vært et klassisk eksempel på rollekonflikt. En tradisjonell måte å løse slike konflikter på er selvsagt å utøve rollene til forskjellig tid.

Vi kan raskt slå fast at den 40-årige førstegangsfødende er mer myte enn realitet. I de senere årene har bare 3 promille, eller i underkant av 100 kvinner fra hvert årskull fått sitt første barn etter fylte 40 år. Siden midten av 1970-tallet har riktignok alderen på førstegangsfødende økt kraftig, men dette kommer mest av at det første barnet nå ofte kommer når kvinnene er i siste halvdel av 20-årene, ikke i tidlig 20-års alder som var det vanlige mønsteret i etterkrigstiden.

Figur 2 viser hvordan medianalderen for førstefødsel, dvs. den alderen hvor halvparten av et årskull har blitt mødre, endret seg lite for kvinnene født rett før krigen og fram til 1950-tallet. Den sank langsomt til under 23 år, men økte så raskt og var for dem født sist på 1950-tallet 25 år. Kvartilalderen viser en parallell utvikling. En fjerdedel av alle kvinner født på begynnelsen av 1960-tallet var blitt mødre ved 22-års alder. Økningen i førstefødselsalder har i det siste vist tegn til å flate ut.

Tendensen til å forskyve fødslene er ikke noe særnorsk fenomen. Vi har sett den samme utviklingen i en rekke land. Enkelte har tolket dette som om vi står overfor en kraftig oppgang i andelen barnløse, ikke bare en utsettelse. Det vil i så fall være en radikal endring av fødselsmønsteret. Men våre tall så langt tyder ikke på en slik utvikling. De aller fleste ser ut til å få barn, om enn ikke fullt så mange som 9 av 10 kvin-

ner, som var det de noe eldre kohortene endte opp med.

Tredjebarn og attpåklatt

Fruktbarhetsnedgangen fra slutten av 1960-tallet førte til en reduksjon av barnetallet og ikke minst en konsentrasjon om tobarnsfamilien på bekostning av de store barneflokkene. Det har vært hevdet at dette mønsteret er i ferd med å endres, ikke slik at flere gir seg i kast med riktig store barneflokker, men at et tredje barn blir mer vanlig igjen. Så langt vi kan følge utviklingen, er det få holdepunkter for denne påstand.

For kvinner født i perioden 1935-1960 har det vært en jevn nedgang i andelen trebarnsmødre, og det er foreløpig ingen oppgang å spore. Fortsatt ser det ut til at tobarnsfamilien holder stand. Det gjelder enten vi ser på den faktiske atferden eller spør om ideell familiestørrelse.

I mediabildet har også attpåklatten figurert som den nye trenden i familiemønsteret. Nå finnes det ingen standard definisjon av en attpåklatt, men vi har tall for andelen som får det tredje barnet 7-10 år etter andre barns fødsel, det vil si med så god avstand at barna vokser opp i ganske ulike familiekonstellasjoner.

Utviklingen i disse tallene (avstanden mellom barn nummer to og barn nummer tre for kvinner født i perioden 1935-1951) viser en svak økning i andelen som først har fått barn nummer tre når det andre barnet er 7-10 år, altså med en slik avstand at vi vil definere det som en attpåklatt.² De aller fleste (i overkant av 8 av 10) får imidlertid barna tettere. Og som nevnt tidligere, er det en nedgang i andelen som faktisk får et tredje barn, og realiserer en attpåklatt slik vi har definert det.

Enebarnet

Med vekten på det barnefiendtlige samfunnet hvor barns ønsker og behov lett kommer på tvers av foreldrenes, har mange ment at framtidens familier vil si seg fornøyd med ett barn. Til nå har økningen i ettbarnsmødre vært

ganske beskjeden. Tobarnsfamilien er fortsatt den klart dominerende familieformen. Ved 35-års alder hadde 11 prosent av 1940-kohorten ett barn mot 15 prosent av kvinnekohorten fra 1949. Det er altså en svak økning i andelen ettbarnsmødre, men den kan vise seg å være enda mindre framtreddende ved et senere alderstrinn.

Mens kombinasjonen yrkesarbeid og omsorg for små barn gang på gang har vært trukket fram når det gjelder fruktbarhetsnedgangen, har andre og senere konsekvenser av det reduserte barnetallet kommet mer i skyggen. Færre barn betyr selvsagt ikke bare færre år med nattevåk, bleieskift og jakt på barnepass, men også færre år med omsorg for hjemmeboende barn, selv om tenåringeres behov er ganske så annerledes. Om vi regner omsorgsperioden fra første barns fødsel og fram til det yngste barnet er ferdig med ungdomsskolen, hadde en fjerdedel av kvinnene som hadde småbarn på 1950- og 1960-tallet (født 1933-1942) en omsorgsperiode på minst 25 år (Noack og Østby 1981). Det vil si at de i om lag halvparten av sitt potensielle yrkesaktive liv, har hatt omsorg for barn eller ungdom. Den lange omsorgsperioden er selvsagt mye en følge av barnetallet. Nesten halvparten av disse kvinnene fikk 3 eller flere barn.

Den barnløse karrierekvinnen

Parallelt med kvinnenes inntog i utdanningsinstitusjonene og i arbeidslivet, fikk vi bildet av den fremadstrebbende karrierekvinnen som kanskje kunne innpasse en ektemann i sin hektiske hverdag, men som frivillig avstod fra barn. Større likhet i kvinners og menns utdanningsnivå slo for alvor igjennom med generasjonene født etter 1950. Så sent som for kvinner født i 1945 er det bare 1,3 prosent eller 344 kvinner i hele landet, som har utdanning på embedsksamensnivå (Kravdal 1989). Utjevningen i kvinners og menns arbeidsmarkedstilknytning er litt vanskeligere å tidfeste, fordi kvin-

ners yrkesarbeid i stor grad har vært avhengig av familiefase. Ellingsæter og Iversen (1984) har vist hvordan norske kvinner gradvis har endret sitt yrkesmønster. De fleste kvinnene født i begynnelsen av dette århundret sluttet eller ble tvunget til å slutte i jobben da de giftet seg, mens generasjonene fra 1930-årene gjerne arbeidet fram til de fikk det første barnet. I de første etterkrigsgenerasjonene valgte stadig flere å arbeide utenfor hjemmet til det andre barnet kom, og i dag fortsetter de fleste småbarnsmødre i jobben selv med 2 barn, og en økende andel er dessuten i heltidsjobber.

Hvordan har så barnløsheten utviklet seg i etterkrigstiden? Skal vi se på hvor mange som forblir barnløse på livstid, må vi naturlig nok vente til kvinnene har avsluttet sin fødedyktige periode. Svært få blir imidlertid mødre for første gang etter å ha passert midten av 30-årene, så andelen barnløse ved 35-års alder gir et rimelig bra bilde av hvor mange som forblir barnløse.

Figur 4 viser andelen barnløse ved 35-års alder for kvinner født rett før krigen og fram til 1950-tallet. For disse kohortene har det ikke vært noen økning i andelen permanent barnløse. Andelen barnløse ved 35-40-års alder er drøye 10 prosent i hele perioden. Den lave andelen barnløse er et tegn på det som er kalt dette århundrets demokratisering

av familien. En større andel enn tidligere har fått anledning til å stifte familie, og de barnløse tantene vil snart være en saga blott.

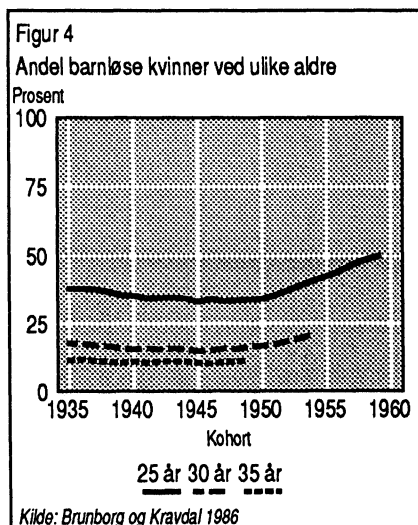
De 10 prosentene som ikke har barn, omfatter både de som har avstått fra å få barn av karrieremessige årsaker, ufrivillig barnløse og kvinner hvor livet av andre grunner ikke har bydd på så gode muligheter for å få barn. I underkant av halvparten av de 10 prosentene barnløse er barnløse av fysiologiske grunner eller, som det ofte heter, ufrivillig barnløse (Noack 1984). Det er med andre ord ikke så mange igjen som bevisst kan ha valgt karriere framfor barn. En nærmere granskning av arbeidsmarkedstilknytningen viser også at forsvinnende få av disse årskullene av kvinner gikk inn i typiske karrierejobber. Tallene gjenspeiler etter vår oppfatning at kvinner ikke har sett barn og jobb som alternative goder. De aller fleste har fått barn, og mange har dessuten vært i jobb.

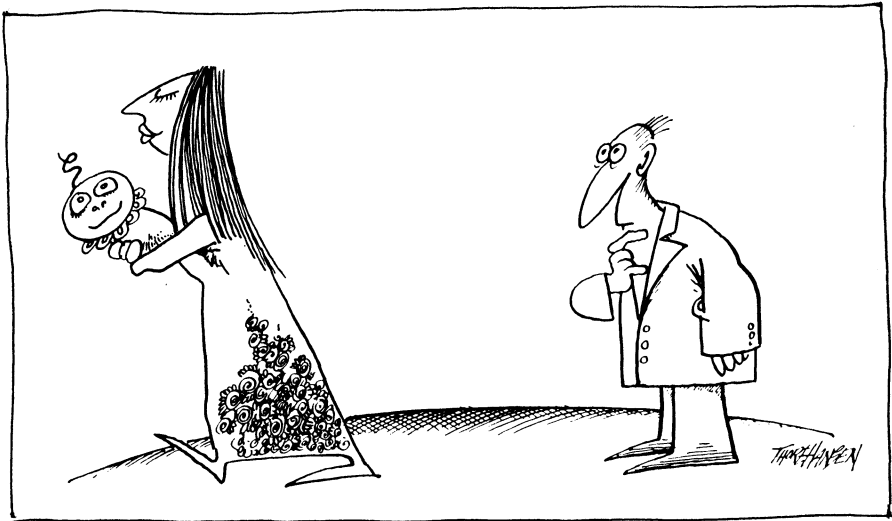
Noen vil, kan hende, innvende at dette ikke ser ut til å være tilfelle for generasjonene født etter 1950. For disse kvinnene viser figur 4 en klar økning i andelen barnløse. Denne økningen er imidlertid mer et uttrykk for en utsettelse av fødslene enn et permanent ønske om en barnløs livsstil, en utvikling i fødselsmønsteret vi skal komme nærmere inn på senere.

Barn, men ikke mann?

Enkelte har hevdet at en kvinne som ønsker seg både et aktivt yrkesliv og familie, er mer tjent med å satse på barn enn på mann. Ved første øyekast kan det se ut som statistikken bekrefter påstanden om at det er mannen som velges bort.

Fram til midten av 1960-tallet utgjorde fødsler utenfor ekteskap om lag 4 prosent av alle fødte, men forholdsvis få kvinner forble ugifte mødre over lengre tid. I begynnelsen av 1950-årene valgte 1 av 3 av de ugifte mødrene i Oslo å adoptere bort barnet, og de som beholdt barnet, endret raskt familiestatus enten ved

giftermål med barnets far eller med en annen mann (Øyen 1966).

Fra slutten av 1960-tallet og særlig i de siste ti årene, har andelen fødsler utenfor ekteskap steget kraftig. I dag fødes hvert tredje barn utenfor ekteskap. Frukthbarhetsundersøkelsen fra 1977 viste at økningen i fødsler utenfor ekteskap langt på vei forklares ved at samboerforhold overtok for ekteskapet, i det minste i den innledende fasen av familiedanningen (Noack og Østby 1981). De aller fleste av barna som registreres født utenfor ekteskap, fødes ikke inn i et hushold som består av utelukkende mor og barn, men i forhold som til forveksling kan være lik den tradisjonelle kjernefamilien.

Samboerforhold

Samboerforhold, samliv uten vigsel, samvittighetsekteskap eller hva vi nå velger å kalle det, er kan hende den største endringen i det formelle familiedanningsmønsteret etter krigen. Overgangen til samboerforhold som innledning til eller erstatning for ekteskap, skjedde forbausende raskt, og møtte tilsynelatende få negative sanksjoner fra foreldre- og besteforeldregenerasjonene.

I 1977 levde 5 prosent av alle kvinner 18-44 år i samboerforhold. 10 år senere er 14 prosent av kvinnene i den samme aldersgruppen samboende. Det store innslaget av samboere finnes først og fremst blant de unge. Av kvinner i begynnelsen av 20-årene lever om lag halvparten i samliv, dvs. enten i ekteskap eller i et samboerforhold, og det sistnevnte

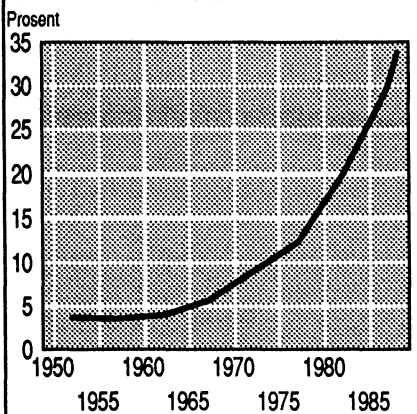
er den vanligste samlivsformen. I den samme perioden har det også vært en økning i andelen som ikke lever i samliv, og her er oppgangen særlig stor blant kvinner i slutten av 20-årene. Foreløpig vet vi lite om hvorvidt samboerforholdene blir permanente erstatninger for ekteskapet eller bare forskyver ekteskapsinngåelsen til et senere tidspunkt i livet. Statistisk sentralbyrås nye store intervjuundersøkelse, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, vil kunne fortelle oss mer om dette, og også vise hvordan en eventuell overgang fra å bo sammen til formelt giftermål er influert av svangerskap, fødsler eller andre begivenheter i livsløpet.

Den sterke veksten i samboerforhold er særlig knyttet til de skandinaviske landene, selv om de papirløse forholdene har fått økt betydning i en rekke land. Sammenliknet med våre naboland er samboerforhold fortsatt mindre utbredt hos oss. I 1984 levde 4 av 10 svenske kvinner i aldersgruppen 20-24 år som samboere (Østby 1988) mot bare 3 av 10 norske kvinner noen år senere.

Giftermål populært igjen?

I den aller siste tiden har vi også blitt møtt med at giftermålet er i ferd med å bli populært igjen, ikke minst det tradisjonelle bryllupet med fest og stas. Ved første øyekast viser ikke tallene en slik utvikling. Giftermålshyppigheten har gått jevnt og

Figur 5
Fødsler utenfor ekteskap i prosent av alle levendefødte. 1951-1988

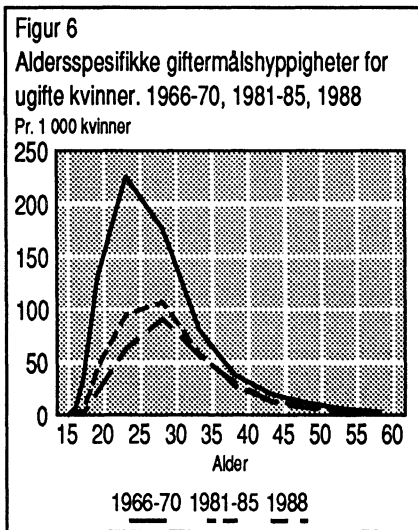

Tabell 1

Samlivsstatus for kvinner 18-44 år. 1977 og 1987. Prosent

	I ALT	GIFTE		SAMBOENDE		IKKE I SAMLIV	
		1977	1987	1977	1987	1977	1987
18-44 år	100	71	56	5	14	24	30
18-19 år	100	8	2	6	16	86	82
20-24 år	100	45	22	12	30	42	48
25-29 år	100	81	58	5	20	14	22
30-34 år	100	87	76	2	8	11	16
35-39 år	100	86	82	2	5	12	13
40-44 år	100	87	82	1	5	11	13

Kilde: Frukthbarhetsundersøkelsen 1977,
Levekårsundersøkelsen 1987

sikkert ned fra første halvdel av 1970-tallet.

De aldersspesifikke giftermålsratene viser at det først og fremst har vært en betydelig nedgang i giftermålshyppigheten, men også en klar forskyvning i alderen ved første gangs giftermål. Brudene er ikke lenger like unge som de var midt på 1960-tallet. De ferskeste tallene tyder på at giftermålshyppigheten for kvinner i 30-årene kan være på langsom vei oppover igjen. Dette er i så fall en utvikling som var ventet, og viser at disse godt voksne kvinnene nå tar igjen noe av det forsømte, det vil si at noen finner tiden moden for det bryllupet som mange av med søstrene fra de første etterkrigsgenerasjonene feiret i betydelig yngre alder. Men ikke alle erstatter samborforholdet med giftermål. I 1970-årene var om lag 5 prosent av kvinnene i aldersgruppen 30-39 år ugifte, mot 14 prosent i dag. Sammenliknet med tallene for 10-15 år siden har det også blitt en større andel ugifte av kvinnene i 40-års alder (Statistisk sentralbyrå 1984).

Seriemonogamlet

Beskrivelsen av familiemønsteret er selvsagt ikke dekkende uten at vi også ser på familieoppløsning.

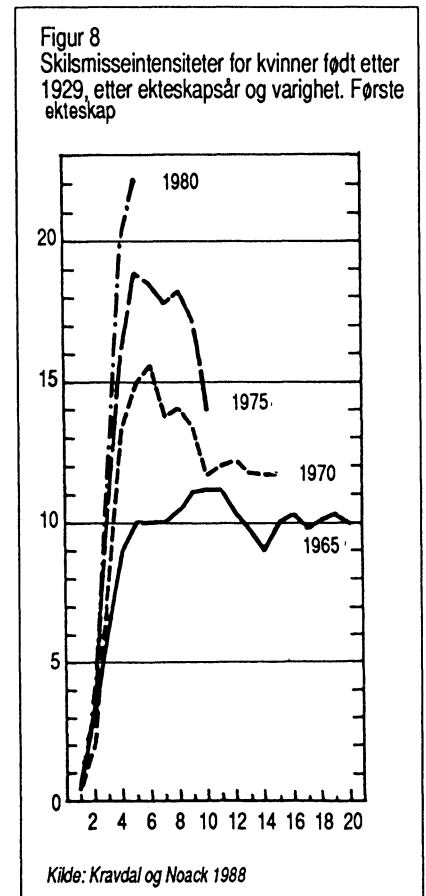
Figur 7 viser at mens antallet ekteskap har sunket fra rundt 30 000 pr. år tidlig på 1970-tallet til godt og vel 20 000 i dag, har antallet skilsmisser

økt med gjennomsnittlig 4 prosent pr. år i den samme perioden. En slik figur illustrerer klart hvorfor vi får et lite egnet sammenlikningsgrunnlag når det årlige skilsmissetallet sees i forhold til antall ekteskap inngått samme år. De om lag 8 500 skilsmisene pr. år som vi nå registrerer må sees i forhold til ekteskapsstallene fra en langt tidligere periode, da det er disse ekteskapene som er leverandører til dagens skilsmisser. Hvordan skilsmisserisikoen avhenger av ekteskapsvarigheten framgår av figur 8.

Som vi ser går det 2-3 år før skilsmisserisikoen blir betydelig. Forklaringen på dette er selvsagt at skilsmisse bare er slutten på en prosess. Veien fram til et definitivt brudd tar som oftest sin tid enten det dreier seg om partenes beslutning eller den formelle oppløsningen. Figur 8 gir for øvrig ikke støtte til den populære påstanden om en 7-årskrise i ekteskapet. I den grad vi kan snakke om en topp i skilsmisserisikoen skjer dette noen år før. For dem som giftet seg i 1965, er det heller ikke snakk om noen markert topp, men skilsmisserisikoen holder seg på omtrent samme nivå enten ekteskapet har vart i 5, 10 eller 20 år.

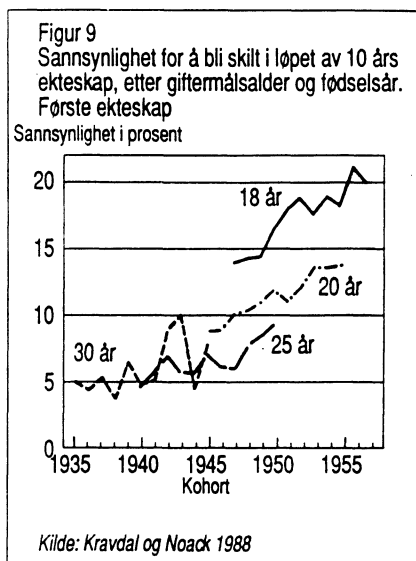
I publiseringen av skilsmissestatistikk gis det ofte et hypotetisk skilsmissemål. Det vil si at en beregner hvor mange som vil bli skilt i løpet av årene som kommer dersom

dagens skilsmissemønster opprettholdes. Om skilsmissemønsteret forblir uendret, vil nesten hver fjerde av dagens bruder være skilt før det er gått 20 år. En annen måte å beregne skilsmisser på er å se bakover, det vil si undersøke hvor mange ekteskap som fortsatt er intakte etter for eksempel 10 eller 20 år. Av alle som giftet seg i 1965 var 8 prosent skilt etter 10 år og 17 prosent skilt etter 20 år. Av dem som giftet seg i 1975 var 13 prosent skilt innen 10 år.

Av kvinner født i 1940 og som var 25 år da de giftet seg, var bare 5 prosent skilt etter 10 år, mens 9 prosent av de jevngamle brudene født i 1950 var skilt etter like mange år. Figur 9 viser også at skilsmisserisikoen er nær forbundet med ekteskapsalderen. Tenåringene, her vist ved de 18-årige brudene, har vesentlig høyere skilsmisserisiko. Av dem som giftet seg som tenåring og var født på slutten av 1950-tallet, var om lag hvert 5. ekteskap oppløst innen det hadde gått 10 år.

Til tross for jevn økning i skilsmisshyppigheten gjennom hele etterkrigstiden, er skilsmisseratene her i landet fortsatt lavere enn i våre naboland og de ligger langt under de tilsvarende tallene fra England og USA. I de senere årene har det her i landet blitt registrert godt og vel 8 000 skilsmisser pr. år. Det er ikke gitt at vi står overfor en sterk vekst i antallet skilsmisser. Nok en gang er det samboerforholdene som blir usikkerhetsmomentet. Dersom det viser seg at samboerforholdene langt på vei erstatter det tradisjonelle ekteskapet, vil det også bli færre ektepar som kan skilles, men det er godt mulig at brutte samboerforhold, eller såkalte "papirløse skilsmisser", vil veie opp for en eventuell reduksjon i de formelle skilsmisene. Det er også mulig at vi vil få en sterkere polarisering av samlivsmønsteret, om enn ikke i like store grupper, hvor en gruppe velger det tradisjonelle ekteskapet og en annen å sambo. Gitt at de som velger ekteskapet er mer tradisjonsbundne i sine familieverdier, kan det tenkes at vi blant de gifte får en selektert gruppe som også vil være mindre tilbøyelige til å skille seg. Om dette blir tilfelle, kan vi også få en stagnasjon eller nedgang i skilsmisseratene.

Baby-boom

I de aller siste årene har uttrykket baby-boom blitt flittig brukt for å beskrive viktige trekk ved familieutviklingen her til lands. Om baby-boomen er en myte eller realitet vil avhenge av hva som legges i begrepet. Om baby-boom utelukkende forstås som en kraftig vekst i antall fødsler, er boomen i hvert fall en delvis realitet. I de siste årene har det årlige fødselstallet steget fra om lag 50 000 til nærmere 58 000. For dem som skal sørge for at det er nok fødeplasser, barnehager og skoler, er disse tallene selvsagt uhyre viktige og kan hende fortjener de også karakteristikken baby-boom.

At vi i det siste har fått vesentlig flere nyfødte her i landet, skyldes for det meste de endringene i fødselsmønsteret som vi tidligere har redegjort for. Etter noen år hvor mødrene stadig har blitt eldre, er de nå i gang med å ta igjen det forsømte. Det vil si at mange av de barna som fødes i dag er et resultat av at kvinnene har valgt å forskyve småbarnsperioden. Det betyr ikke nødvendigvis at de får flere barn alt i alt, men at det er et etterslep som tas igjen.

Eilert Sundt knyttet økningen i fødselstallene til størrelsen på de potensielle mødregenerasjonene. Er så dagens fødselstall bare toppen av en slik generasjonsbølge? Nærmere analyser har vist at kullstørrelsen på mødregenerasjonen bare forklarer en mindre del av økningen i dagens fødselstall. Dette gjelder om vi ser hele landet under ett. For Oslo og Akershus hvor det hyppig rapporteres om sprengte fødeavdelinger, er en økende nettoinnflytting av kvinner i passende alder for å stifte familie en viktig forklaringsfaktor bak økningen i antall fødsler (Foss og Sørli 1989).

Til nå har utviklingen i fødselstallene vært i tråd med det vi har forventet ut fra tidligere endringer i fødselsmønsteret, med senerelegging av fødslene som det viktigste. Tallene fra 1988 og utviklingen i Sverige tyder imidlertid på at det også er i ferd med å skje en ny en-

dring i fødselsmønsteret (se Østbys artikkel i dette nummeret). De aldersspesifikke fruktbarhetsratene viser ikke bare en økning for kvinner i slutten av 20-årene og i 30-årene, det vil si de gruppene som "tar igjen" tidligere utsatte fødsler, men også kvinnene i begynnelsen av 20-årene ser nå ut til å øke sin fruktbarhet. Dette har skjedd langsomt i Sverige fra 1984 og i Norge fra 1988. Det årlige antall fødte øker nå relativt sterkt fordi nedgangen i de unges fødsler er avløst av en svak oppgang, samtidig som oppgangen for de eldre fortsetter og dels forsterkes. Dersom denne utviklingen viser seg å være innledningen til en varig stigning i de unges fruktbarhet, må en selvsagt lete etter andre forklaringer enn de tidligere nevnte. Muligens står vi overfor en sirkeleffekt hvor de mange nyfødte og økt oppmerksomhet om fødsler og småbarn i så vel media som nærmiljø, kan få unge kvinner til å framskynde sine fødsler. Det betyr ikke at de nødvendigvis vil få flere barn i gjennomsnitt, selv om tidlig første-fødsel tradisjonelt har gitt en økning i det gjennomsnittlige barnetallet. I en slik teori vil fødselsmønsteret til de noe eldre kvinnene, grupper som i mange sammenhenger vil tjene som referansegrupper, være nok en drivkraft for svingningene eller bølgene i fødselstallet.

Vi kan også tenke oss en pendeleffekt som forklaring på det som har skjedd. På 1970-tallet var vi vitne til en sterk understrekning av barns omfattende omsorgs- og aktivitetsbehov samtidig som barn ofte ble oppfattet som en byrde og en hindring for mange viktige sider av voksenlivet. Nå kan det se ut som pendelen har snudd, og vi står overfor en stadig sterkere fokusering av de positive sidene ved det å ha barn.

Så langt har vi sett på endringer i det årlige antall fødte og forskyvninger i fødselsmønsteret. Dersom vi i stedet ser på utviklingen i kohort- og periodefruktbarheten, er det ikke dekning for å snakke om en baby-boom. Analyser viser at det

skal helt andre endringer til før ko-hortfruktbarheten går merkbart opp (se Brunborg 1989 og Sørli 1988).

Dagens myter - morgendagens realiteter?

Vi har valgt å konsentrere oss om hovedlinjene i familiemønsteret. Regionale variasjoner og andre forskjeller mellom grupper har det ikke blitt plass til. Langt fra alle forestillinger om dagens familiemønster stemmer overens med virkeligheten. Avstanden mellom myter og realitet kan ha mange forklaringer. Den løpende befolkningsstatistikken krever ofte ytterligere bearbeiding og tolkning før de grunnleggende strukturene trer klart nok fram. Ønsket om å beskrive det spesielle framfor det trivielle, er en annen forklaring. Hvem det er som får anledning til å prege mediabildet, har kanskje også sitt å si. I jakten på morgendagens familiemønster er det selvsagt også viktig å studere atferden i mindre grupper med tanke på at nettopp dette kan indikere nye trender. Vi skal ikke se bort fra at mange av dagens myter kan bli morgendagens realiteter.

Turid Noack er mag. art. i sosiologi og forsker i Statistisk sentralbyrå, Demografisk analysegruppe.

1. Denne artikkelen har (med små endringer) vært publisert i Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 5, 1989. Dette heftet inneholder flere artikler om de siste års demografiske utviklingstendenser.

2. Beregninger gjort på grunnlag av tabell A5 i Brunborg og Kravdal (1986). Vi har beregnet andelen som får et tredje barn 7-10 år etter annet barns fødsel, av alle kvinner født 1935, 1937, 1939, 1947, 1949 og 1951 med minst tre barn. Beregningene er gjort for kvinner som var 22, 24, 26 eller 28 år ved andre barns fødsel.

Litteratur

Brunborg, Helge (1989): "Kohortfruktbarhetens utvikling i Norge". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 5.

Brunborg, Helge og Øystein Kravdal (1986): *Barnetall blant norske kvinner*. Statistisk sentralbyrå. Rapporter nr. 27.

Ellingsæter, Anne Lise og Gunvor Iversen (1984): *Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilknytning*. Statistisk sentralbyrå. Samfunnsøkonomiske studier nr. 55.

Foss, Olaf og Kjetil Sørli (1989): "Regionaldemografiske endringsprosesser i Norge". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 5.

Kravdal, Øystein (1989): *Sociodemographic Differentials in the Number of Children*. Statistisk sentralbyrå. Rapporter nr. 7.

Kravdal, Øystein og Turid Noack (1988): *Skilsmisser i Norge 1965-1985*. Statistisk sentralbyrå. Rapporter nr. 6.

Kristiansen, Jan Erik og Bjørg Moen (1988): "Enslig, men ikke alene". *Samfunnsspillet* nr. 2.

Noack, Turid (1984): "Hvor mange er ufrivillig barnløse?" *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, nr. 4, 104, 244-246.

Noack, Turid og Lars Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner*. Statistisk sentralbyrå. Samfunnsøkonomiske studier nr. 49.

Sørli, Kjetil (1988): *Fødselstallet i Norge øker - vil denne utviklingen fortsette?* Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo.

Statistisk sentralbyrå (1984): *Folkemengdens bevegelse*. Oversikt 1976-1980. Statistiske analyser nr. 54.

Statistisk sentralbyrå (1989): *Befolkningsstatistikk 1988*, hefte III. NOS B 809.

Østby, Lars (1988): "Modern Family Formation". *Scandinavian Population Studies*, nr. 8, Nordisk demografisk forening, København.

Øyen, Else (1966): *Ugifte mødre*. Universitetsforlaget, Oslo.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

10 prosent flere forbrytelser etterforsket i 1988

Landets politikamre avsluttet i 1988 etterforskningen av 220 000 forbrytelser; 10 prosent flere enn året før.

Størst prosentvis økning hadde en del alvorlige forbrytelser. Det ble i 1988 etterforsket 44 drap, 40 drapsforsøk og 41 tilfeller av alvorlig legemsbeskadigelse. For de tre forbrytelsestypene under ett er dette en økning på 64 prosent sammenliknet med 1987. Mindre grove typer av legems vold økte med 17 prosent.

Det ble i 1988 etterforsket 339 voldtekter, 244 tilfeller av utuktig omgang med barn under 14 år og 82 tilfeller av incest. Dette var samlet en økning på 46 prosent fra 1987, mens mindre grove sedelighetsforbrytelser økte med 8 prosent.

Også når det gjelder ran, underslag, bedrageri, skadeverk og narkotikaforbrytelser ble det etterforsket betydelig flere grove lovbrudd i 1988 enn i 1987, mens økningen i de mindre grove sakene var relativt beskjeden.

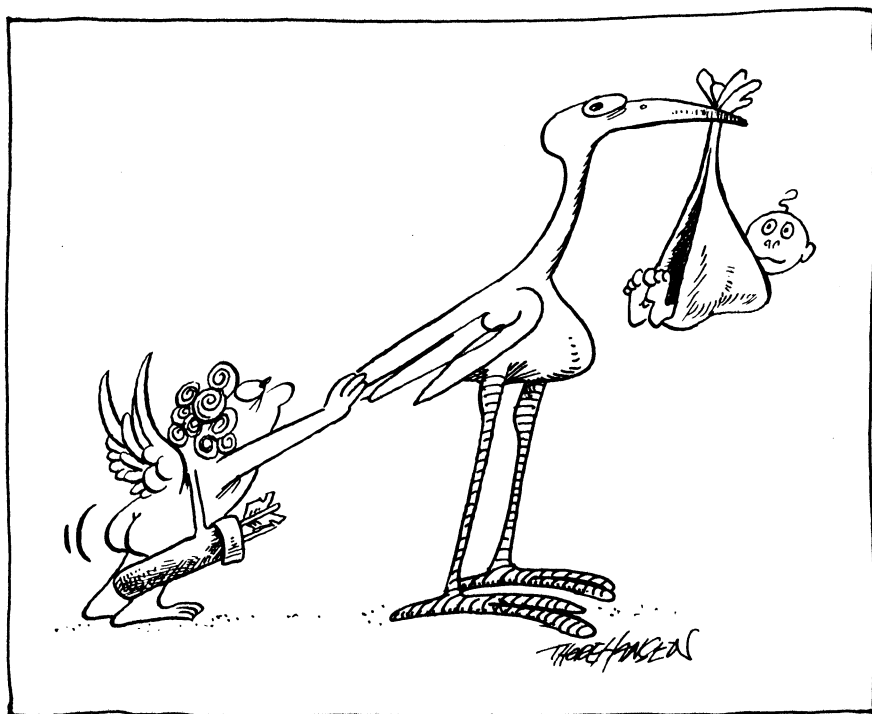
For vel 80 prosent av forbrytelsene etterforsket i 1988 resulterte etterforskningen i henleggelse uten at gjerningsmannen var funnet, dvs. at oppklaringsprosenten gikk opp til 20, fra 18 året før.

I alt 17 100 personer ble i 1988 siktet for en eller flere forbrytelser. Dette var 19 prosent flere siktede enn året før. 40 prosent av de siktede var i alderen 14-20 år, mens 3,5 prosent var under 14 år og 8 prosent var 40 år eller eldre.

Fruktbarheten i Norden

Lav, men økende?

Lars Østby

Fruktbarheten i Norden har sunket siden midten av 1960-tallet i alle landene, og utover mot 1980 ble forskjellene etter hvert svært små. Etter 1980 har det vært en oppgang som startet til litt ulike tider. Alle steder er det blant kvinner i siste halvdel av sin fødedyktige periode at oppgangen er sterkest, og nedgangen har nå stoppet opp også for yngre kvinner.

Før 1980:

Fra baby-boom til lav fruktbarhet
Etter lavt fødselstall i mellomkrigs-tida begynte fruktbarheten og barnetallet i de nordiske landene å stige

under krigen. I den første etterkrigs-tida var det en "baby-boom" i alle industrialiserte land. Dette skyldtes dels at det var mange kvinner i fødedyktig alder, og dels at det var man-

ge utsatte fødsler som ble tatt inn igjen. Fruktbarheten og barnetallet holdt seg lenge på et høyt nivå fordi ekteskapshyppigheten var svært høy og fødealderen synkende.

Denne boomen var slutt en gang på midten av 1960-tallet, og ble etterfulgt av en sterk nedgang fram mot slutten av 1970-tallet. Figur 1 viser hvordan fruktbarheten har utviklet seg i Norden etter 1930. Fruktbarhet måler vi med samlet fruktbarhetstall (SFT) for det enkelte året. SFT er det antall barn en kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer. En annen måte å måle fruktbarheten på, er å se det samlede barnetall et fødselskull (en kohort) kvinner har fått ved slutten av den fødedyktige periode.

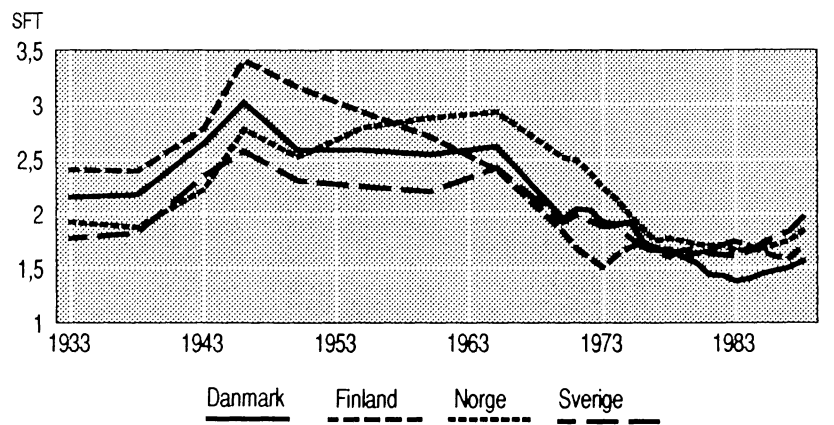
1980-tallet:

Ny økning i fruktbarheten?

Landene var samlet på et lavt nivå i slutten av 1970-åra, med en forskjell mellom dem i samlet fruktbarhetstall på bare 0,1. Deretter har landene hatt litt ulik utvikling. Gjennom hele 1980-tallet har Danmarks tall ligget et par tideler lavere enn de andre. Fra 1983 har både Danmark, Norge og Sverige hatt oppgang. Den har vært noe svakere i Danmark enn i de andre landene. Det må advares mot å tolke disse tross alt små en-

Figur 1

Samlet fruktbarhetstall i Norden. 1933-1988

dringene som uttrykk for endret atferd eller preferanser med betydning for det permanente fruktbarhetsnivået - kohortfruktbarheten. Slike endringer fra år til annet kan nok la seg forene med stabil kohortfruktbarhet og endringer i fødslenes plassering over livsløpet.

Norske tenåringer har høyest fruktbarhet

Figur 2 viser fruktbarheten i ulike aldersgrupper i 1988, målt ved antall fødsler pr. 1 000 kvinner i hver alder. Her er likhetene mellom landene

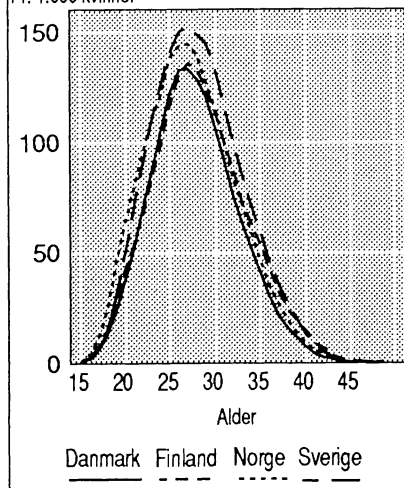
mer framtrepende enn forskjellene. Sverige har relativt høye rater for alle aldersgrupper, spesielt mellom 26 og 37 år. Etter 37 år, er det Finland som har den høyeste fruktbarheten. For de aller yngste, tenåringer og kvinner i begynnelsen av 20-årene, har Norge klart høyere rater enn resten av Norden.

Figur 3 viser utviklingen innen noen utvalgte aldersgrupper på 1980-tallet. Norge ligger hele tiden klart høyest for 18-åringene. Den høye tenåringsfruktbarheten i Norge er kanskje den største forskjellen i det aldersspesifikke fruktbarhets-

Figur 2

Aldersspesifikk fruktbarhet i Norden. 1988

Pr. 1.000 kvinner

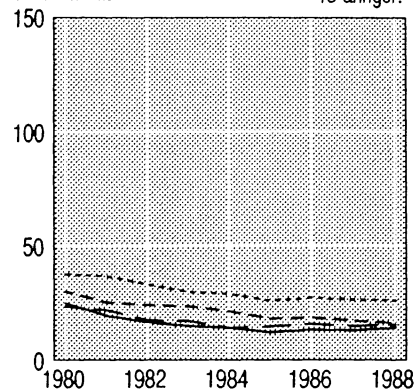
mønsteret. Norge har lenge hatt høyere tenåringsfruktbarhet enn naboene, uten at vi skal forsøke oss på noen forklaringer på dette her.

Også aborttallene er høye i den gruppen. I Norge er det litt flere framkalte aborter enn fødsler blant tenåringene, i de tre andre landene er det langt flere aborter. Sverige har dobbelt så mange aborter som fødsler. I sum er det om lag 40 svangerskap pr. 1 000 15-19-åring

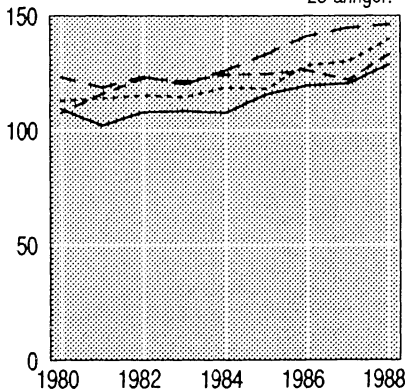
Figur 3

Aldersspesifikke fruktbarhetsrater. 1980-1988

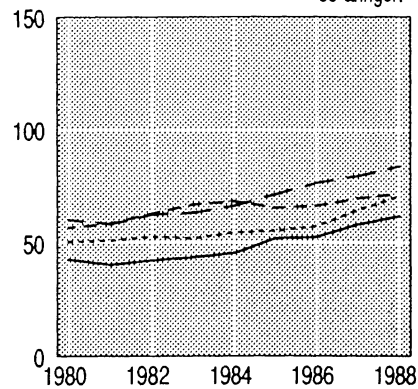
Pr. 1.000 kvinner

28-åring:

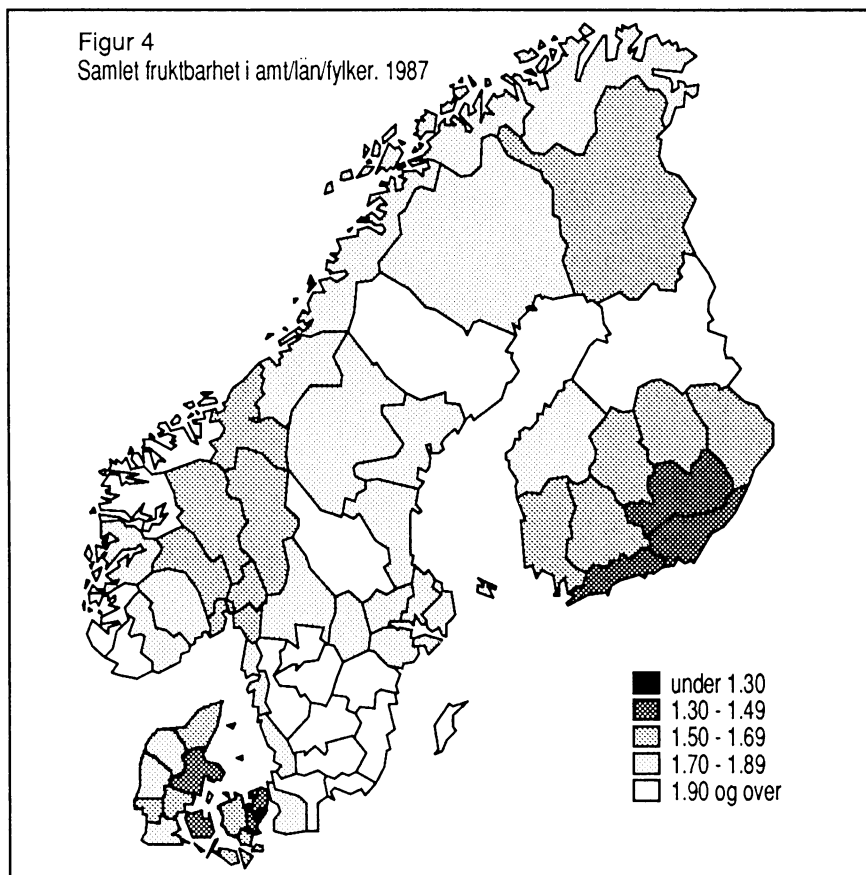

33-åring:

Danmark Finland Norge Sverige

Figur 4
Samlet fruktbarhet i amt/län/fylker. 1987

i Norge, mens det er mellom 25 og 30 i de andre landene.

Helt opp til 23-åringene ligger Norge nok så høyt. Sverige har i noen år hatt oppgang også for disse relativt unge, ikke bare blant kvinner i slutten av den reproduktive periode. Danmark og Finland har hatt en fortsatt nedgang i denne alderen, men jeg tror ikke den kan fortsette stort lenger.

Svenske 28-åringer har Nordens høyeste fruktbarhet, og den har økt med 25 prosent fra 1983 til 1988. Også de andre landene viser en viss oppgang for kvinner i denne alder. Dette har klar sammenheng med at det er blitt stadig vanligere (og stadig viktigere?) å utsette særlig første fødsel, f. eks. til utdanningen er avsluttet og en er etablert på arbeidsmarkedet.

Vi lar 33-åringene representere kvinner i begynnelsen av 30-årene. Her er det en meget klar stigning i

de nordiske landene under nesten hele 1980-tallet. Det har åpenbart skjedd en senerelegging av fødslene omtrent samtidig i alle land, også i perioder hvor den samlede fruktbarhet ikke har økt. Fødselsraten for svenske 33-åringer har økt med 40 prosent på 6 år, og er nå på et nivå som er det dobbelte av Danmarks i 1981. Kvinner i slutten av 30-årsalderen har også hatt en systematisk oppgang, men nivået er så lavt i alle land at deres bidrag til oppgangen i fødselstallet er meget begrenset.

Mindre regionale forskjeller

Hovedtrekket i det geografiske mønsteret er at fruktbarheten i de sentrale regionene ligger lavest, men den er ikke systematisk høyere jo mindre sentral en region er. I alle landene har nå de regionene som inneholder de største byene litt lavere fruktbarhet enn andre regioner, men forskjellene blir stadig mindre.

I Sverige, hvor de regionale ulikhetene er minst, synes det likevel ikke som om forskjellene mellom sentrale og perifere strøk er i ferd med å forsvinne.

Vi skal se mer detaljert på den regionale variasjonen. Figur 4 viser samlet fruktbarhetstall for fylker, län eller amt. Dette nivået er ikke analytisk sett det beste, men data finnes lett tilgjengelig. Med den laveste fruktbarheten i Norden, er det ventet at Danmark har regionene med lavest SFT. København og Fredriksberg kommuner har til sammen SFT under 1,2. Århus og tre amter på Sjælland har under 1,5. Også sør-øst i Finland finner vi tre län hvor SFT ikke når opp i 1,5. Så lave tall finnes ikke (lenger) i Norge eller Sverige. Laveste fruktbarhet i Norge er det fortsatt i og rundt Oslo, hvor en stor region ligger rundt 1,6. I Sverige er det bare tre län som ligger under 1,8, nemlig de som inneholder storbyene Stockholm, Göteborg og Malmö.

Fortsatt er det slik at den høyeste fruktbarheten i Norden finnes på Vestlandet i Norge, som situasjonen har vært under hele 1980-tallet. I 1988 kom Rogaland opp på 2,09, eller nesten 0,5 høyere enn den sentrale Østlandsregion. Finland har like stor variasjon, der ligger Uleåborgs län 0,5 høyere enn kystlänene lengst i sør. De regionale forskjellene i Sverige er svært små, ingen län kom over 2,0 i 1987. Høyest var fruktbarheten i Kopparberg, men også Småland kommer høyt.

Hvorfor sammenlikne fruktbarheten?

Over hele den industrialiserte del av verden er det klare fellestrekk i de siste års utvikling i fruktbarhet og i mønsteret for familiedannelse. Mange av de nye tendensene på dette området i Europa starter i Norden, særlig Sverige, for så å spre seg sørover. Dette gjelder helt klart samliv uten vigsel, men også nedgangen

i fruktbarheten på 1960-tallet og kanskje oppgangen på 1980-tallet.

De nordiske landene er temmelig like i sosialt og kulturelt henseende, og de har bedre befolkningsstatistikk enn de fleste andre. Men, landene har noen forskjeller i slik politikk som påvirker plasseringen av barna i livsløpet og avstanden mellom dem, og som kanskje også kan påvirke det endelige barnetallet. Omfanget av offentlig barneomsorg og omsorgspermisjoner varierer mye, med Sverige som en klar ener. Norge legger på sin side stor vekt på regionalpolitiske forhold, og det er svært viktig å opprettholde bosetningen også i perifere strøk. I Norden skulle det derfor ligge godt til rette for å vurdere effekten av politiske tiltak for barnetallet ved å foreta en detaljert sammenlikning av demografisk utvikling og politikktforming. Det arbeidet som er referert her viser at det i hvert fall er mulig å skaffe det demografiske grunnlaget for en slik sammenlikning.

Arbeidet er utført som ledd i NAVF-prosjektet "Nordisk komparativ fruktbarhetsanalyse, et forprosjekt" innenfor programmet "Sosiale og økonomiske konsekvenser av stagnasjon og nedgang i folketallet". Forprosjektet ender med å anbefale at en slik analyse blir utført når vi har sammenliknbare data for både atferd og holdninger. Det er Norge og Finland i ferd med å etablere nå, Sverige følger trolig etter om få år. Da skulle tida være inne til å følge opp sammenlikningen med forklaringer.

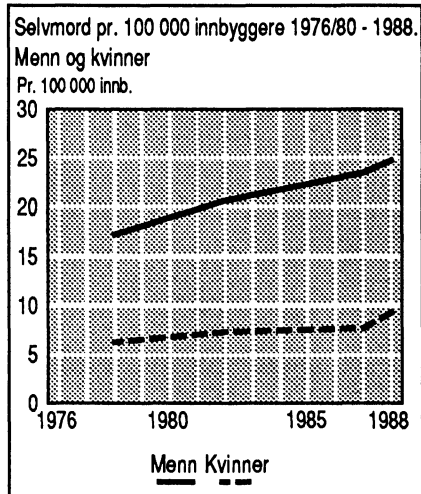
Lars Østby er cand. real. og forsker i Statistisk sentralbyrå, Demografisk analysegruppe.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

Fortsatt økende selvmordshyppighet

Etter en viss stagnasjon på midten av 1980-tallet, viser nå selvmordshyppigheten igjen en økende tendens. Det ble i 1988 registrert 708 selvmord i Norge, sammenliknet med 579 i 1986. Dette utgjør 16,8 selvmord pr. 100 000 innbyggere, sammenliknet med 13,9 i 1986.

Selvmordshyppigheten har økt med om lag 50 prosent siden slutten av 1970-årene, og den er langt høyere for menn enn for kvinner.

Økende antall aborter også i 1989

Det ble i alt utført 8 354 svangerskapsavbrudd i 1. halvår 1989. Dette var en økning på vel 500 sammenliknet med 1. halvår 1988. Regnet pr. 1 000 kvinner i alderen 15-49 år var det en økning fra 15,2 til 16,0.

21 prosent av kvinnene som fikk utført svangerskapsavbrudd, var under 20 år, og 52 prosent var under 25 år.

Regnet pr. 1 000 kvinner var aborthyppigheten høyest i aldersgruppen 20-24 år.

51 prosent av kvinnene hadde ingen tidligere fødte barn og ca. 29 prosent hadde to eller flere barn.

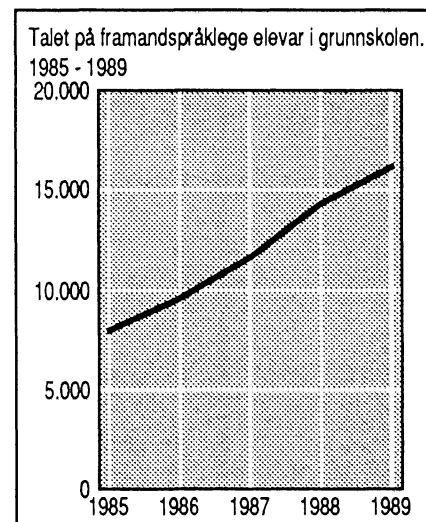
Auken i talet på framandspråklege elever i grunnskolen held fram

Hausten 1989 var det 16 137 framandspråklege elever i grunnskolen. Dette utgjør 3,3 prosent av alle elevane i grunnskolen. Det var 1 900 eller 13 prosent fleire enn året før, og om lag 4 500 fleire enn i 1987.

I alt 1 412 grunnskolar hadde framandspråklege elever hausten 1989. Om lag 41 prosent av elevane budde i Oslo og 13 prosent i Akershus. Færrest elever var det i Nord-Trøndelag.

Fordelinga etter morsmål viser at det framleis er flest elever med urdu; 18 prosent. Deretter kom elever med vietnamesisk og engelsk som morsmål, begge med 11 prosent.

56 prosent av dei framandspråklege elevane fekk opplæring i morsmål i 1989.

Hvem har økonomiske problemer?

Jan Lyngstad

I alt 11 prosent av alle husholdninger oppgav å ha hyppige økonomiske problemer i 1986. Best klarer middelaldrende par uten barn seg, dårligst enslige forsørgere. Til tross for at yngre enslige har høyere inntekt enn eldre, oppgir de oftere å ha økonomiske problemer. Er det fordi yngre er mer "kravstore" enn eldre?

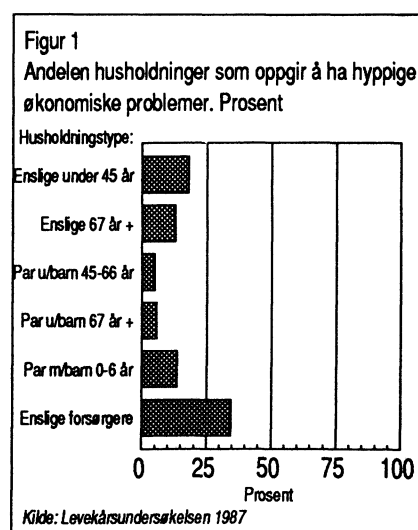
Yngre har oftere økonomiske problemer enn eldre

De fleste forsøk på å finne fram til grupper med dårlige økonomiske levekår har tatt utgangspunkt i inntekt eller formue. Slike mål har en del svakheter. Det er derfor også gjort forsøk på mer direkte å finne ut hvilke grupper som opplever alvorlige mangler ved helt grunnleggende sider ved sitt daglige forbruk.

Figur 1 viser hvor vanlig det er med hyppige økonomiske problemer siste 12 måneder i ulike grupper¹. De fleste av disse har problemer med å klare en uforutsett regning på 2 000 kr. Bare 1,4 prosent av alle husholdninger opplever mangler når det gjelder livsnødvendigheter.

Alt i alt oppgav 11 prosent av husholdningene at de hadde økonomiske problemer i 1986. Figuren tyder på at enslige forsørgere har en langt vanskeligere økonomisk situasjon enn andre husholdningstyper. Vel 34 prosent av dem oppgav at de hadde hyppige økonomiske proble-

mer siste år. Ellers ser vi at yngre enslige oftere oppgav å ha økonomiske problemer enn eldre, enslige oftere enn par og husholdninger med barn oftere enn husholdninger uten barn. Færrest med hyppige økonomiske problemer var det blant middelaldrende (45-66 år) par uten barn.

Hvorfor får noen økonomiske problemer?

To hovedtyper av forklaringer på at noen husholdninger får økonomiske problemer står mot hverandre. I den ene typen av forklaringer tenker en seg at folk stort sett innretter seg fornuftig, og at det først og fremst er begivenheter utenfor deres kontroll som gjør at de likevel kan havne i et økonomisk uføre, enten fordi inntektene blir lave eller fordi det blir vanskelig å tilpasse utgiftene til inntektene.

Dersom vi antar at folk stort sett innretter seg rasjonelt, vil de tilpasse sitt forbruk og sine investeringer til sine inntekter, eller sine inntekter til sitt forbruk - i den grad de har muligheter til det. Eventuelle økonomiske problemer vil da være en følge av uforutsette økte utgifter, eller inntektsbortfall. Når f.eks. boligrenten øker, kan det være vanskelig på kort sikt å tilpasse seg en slik utgiftsøkning, og noen får økonomiske problemer. Det kan også være vanskelig å gardere seg mot de økonomiske konsekvensene av inntektsbortfall i forbindelse med arbeidsledighet, skilsmisse, sykdom, uførhet, dødsfall i familien o.l.

Sannsynligheten for å bli utsatt for en uforutsett inntektsreduksjon eller utgiftsøkning vil variere med

livsfase. Det samme gjelder husholdningens muligheter for å tilpasse seg endringer i de økonomiske forutsetningene.

Den andre hovedtypen av forklaringer legger vekt på at folk selv "er skyld i" at de får økonomiske problemer. Noen kan ha større vansker med å planlegge og holde orden på sin økonomi enn andre. Noen kan ha større forventninger og stille større krav til egen levestandard enn inntektene gir grunnlag for. Mange eldre vil kanskje sammenlikne sin aktuelle situasjon med sin egen oppvekst og med sine foreldres alderdom, og synes at det går an å leve på en minstepensjon. Yngre personer har ikke en slik erfaringsbakgrunn. Mange av dem vil kanskje sammenlikne sin økonomiske standard med det de var vant til fra sin barndom i et velstandshjem og synes det er vanskelig å få endene til å møtes, selv om de har inntekter langt ut over minstepensjon.

Enslige eldre har oftest lav inntekt

Ut fra den første forklaringen på at husholdninger får økonomiske problemer skulle en vente at det er i de gruppene av husholdninger som of-

test har økonomiske problemer en også finner størst andel med lav inntekt.

Et vanlig inntektsmål i fordelingsanalyser er inntekt etter skatt regnet pr. forbruksenhet². Dette inntektsmålet tar hensyn til at store husholdninger trenger høyere inntekt enn mindre husholdninger for å oppnå samme økonomiske standard. Videre tar det hensyn til at det også i husholdningsøkonomien er visse "stordriftsfordeler". F.eks. trenger ikke en husholdning som består av to voksne personer dobbelt så stor inntekt som en enslig for å oppnå samme økonomiske standard.

I figur 2 har vi skilt ut de 25 prosent og de 10 prosent av *alle* husholdningene som har lavest inntekt etter skatt pr. forbruksenhet og undersøkt i hvilke grupper vi finner disse "lavinntektshusholdningene". Hele søylen viser hvor stor andel av husholdningene i hver gruppe som tilhører laveste kvartil i inntektsfordelingen, dvs. de 25 prosent med lavest inntekt. Den mørke delen av søylen viser hvor stor andel som tilhører laveste desil, dvs. de 10 prosent med lavest inntekt.

Blant middelaldrende par uten barn er det både få som opplever økonomiske problemer og få "lavinntektshusholdninger". Enslige forsørgere kommer med begge mål ut som en gruppe med vanskelig økonomi. Andelen med hyppige økonomiske problemer er størst blant dem, og det er bare blant eldre enslige at en finner en like stor andel "lavinntektshusholdninger" (laveste desil).

For andre grupper av husholdninger gir de to målene et helt forskjellig inntrykk av økonomien. Det er særlig tydelig når en sammenlikner yngre og eldre enslige. Mens det er flest blant de yngste som har

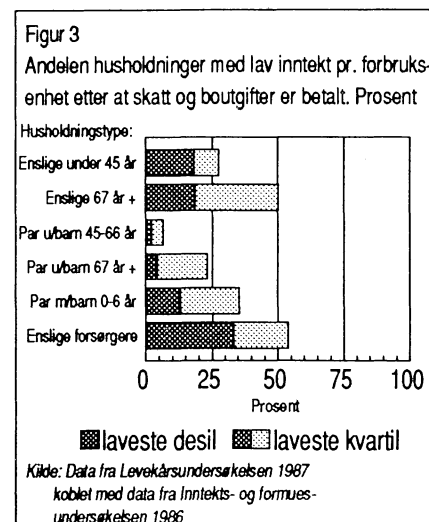
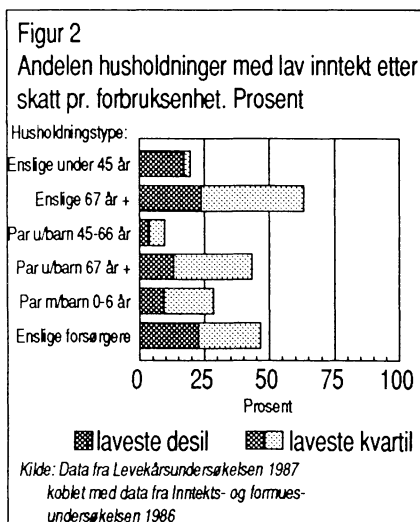
opplevd hyppige økonomiske problemer (se figur 1), er det de eldste som oftest har lav inntekt.

Småbarnsfamiliene merker "livsfaseklemma"

Hva kan det skyldes at det ikke er i de samme gruppene vi finner en stor andel husholdninger med lav inntekt og en stor andel med hyppige økonomiske problemer?

Økonomiske problemer kan oppstå når utgiftene ikke er tilpasset inntektene. Den enkelte husholdnings inntekter og utgifter er ikke jevnt fordelt over livsløpet. Dermed vil sannsynligheten for å oppleve økonomiske problemer være større i enkelte livsfaser enn i andre. Det hevdes f.eks. ofte at ungdom i etableringsfasen og småbarnsfamilier befinner seg i en "livsfaseklemme" fordi de har store etableringsutgifter samtidig som inntektene er lavere enn senere i livet. Mange unge og barnefamilier har f.eks. store utgifter til boligetablering, barnepass, studielån o.l. som eldre ikke har.

Det er gjerne boutgiftene som veier tyngst. Figur 3 viser hvor mye den enkelte husholdning disponerer pr. forbruksenhet når boutgiftene er betalt³.

Tar vi utgangspunkt i de 25 prosent eller de 10 prosent av husholdningene med lavest inntekt pr. forbruksenhet etter at skatt og boutgifter er betalt, bor henholdsvis 54 og 33 prosent av de enslige forsørgerne i "lavinntektshusholdninger". Deretter følger enslige eldre med henholdsvis 50 og 19 prosent "lavinntektshusholdninger" og småbarnsfamiliene med henholdsvis 36 og 13 prosent. Igjen er det middelaldrende par uten barn som har den laveste andelen "lavinntektshusholdninger".

Alt i alt er fordelingen av "lavinntektshusholdninger" i figur 3 mer i samsvar med fordelingen av husholdninger med hyppige økonomiske problemer i figur 1, enn fordelingen i figur 2 er. Dette tyder på at forestillingen om "livsfaseklemma" har noe for seg.

Er yngre mer "kravstore" enn eldre?

Vi ser imidlertid også at andelen med hyppige økonomiske problemer er større blant yngre enslige enn blant eldre enslige (figur 1), til tross for at andelen med lav inntekt pr. forbruksenhet etter at skatt og boutgifter er trukket fra ikke er større blant de yngre enn blant de eldre (figur 3).

Dette kan skyldes at utgiftene til boligetablering bare er ett av flere områder der yngre har høyere utgifter enn eldre. En kan heller ikke se bort fra at yngre enslige oftere enn eldre enslige har hyppige økonomiske problemer fordi yngre har større forventninger til levestandard. De har en annen erfaringsbakgrunn enn eldre, og livsstilen i grupper som yngre enslige naturlig sammenlikner seg med, stiller andre krav til forbruk enn tilfellet er blant eldre enslige.

Jan Lyngstad er cand. polit. og forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for sosial rapportering.

1. Husholdninger med hyppige økonomiske problemer er husholdninger som på grunn av dårlig økonomi en eller flere ganger i måneden i de siste 12 måneder måtte ha hjelp til å betale faste utgifter, ikke kunne varme opp boligen, ikke kunne be hjem gjester, ikke kunne reise på besøk til venner eller slektninger, eller ikke kunne ha kjøtt/fisk/grønnsaker til middag, eller som hadde en slik økonomi at de størsteparten av året ikke hadde mulighet for å klare en uforutsett regning på 2 000 kr. Se Statistisk sentralbyrå 1988.

2. Med dette mener vi husholdningens samlede inntekt etter skatt delt på husholdningens forbruksvekt. Forbruksvekten beregnes slik:

Første voksne:	1,0
Andre og senere voksne:	0,7
Hvert barn:	0,5.

Husholdningens forbruksvekt blir da summen av de enkelte husholdningsmedlemmenes forbruksvekter. Når en sammenlikner inntekt pr. forbruksenhet i ulike husholdningstyper, vil resultatene avhenge av hvilke forbruksvekter som velges. Vi har valgt den definisjonen som vanligvis blir brukt i Norge og mange andre OECD-land. Denne definisjonen har vært kritisert fordi den ikke tar hensyn til at eldre barn gjerne "koster mer" enn små barn, men det er også hevdet at den overvurderer barnefamilienes forsørgelsesbyrde.

3. Boutgift omfatter her bare husleie, renter og avdrag på boliglån.

Litteratur

Statistisk sentralbyrå (1988): *Levekårsundersøkelsen 1987*. NOS B 772.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

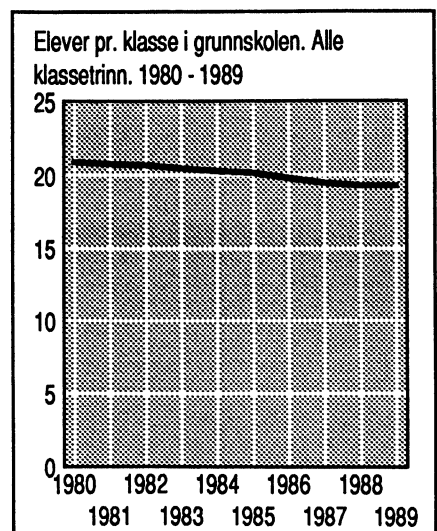
Færre elever i grunnskolen

Det var i alt 481 700 elever på 1.- 9. klassetrinn pr. 1. september 1989. Dette er 9 600 eller 1,9 prosent færre enn året før. I likhet med året før var nedgangen størst på ungdomstrinnet, 7 800 eller 4,4 prosent. På barnetrinnet (1.-6. klasse) avtok elevtallet med 1 800 eller 0,6 prosent. Sammenliknet med 1979 har antallet elever i grunnskolen gått ned med 19 prosent eller om lag 110 000 elever.

Elevtallet på barnetrinnet vil fra og med innværende skoleår holde seg omtrent uendret i 5 år. På ungdomstrinnet vil elevtallet fortsette å synke.

Vel 81 800 eller 16,9 prosent av elevene i grunnskolen høsten 1989 hadde nynorsk som opplæringsmål, samme prosent som året før.

Det var i gjennomsnitt 17,9 elever i hver klasse på barnetrinnet i grunnskolen. På ungdomstrinnet var elevtallet pr. klasse 22,4. For alle klassetrinn under ett har elevtallet sunket fra 20,9 til 19,3 i løpet av 1980-årene.

Barnefamilier og gjeldsrenter:

Sterkast vekst for dei etablerte

Jon Epland

Eit oversyn over perioden 1982-1987 viser at det er dei etablerte som prosentvis har hatt den sterkaste auken i gjeldsrenter - og da særleg etablerte med god økonomi. Det er likevel småbarnsfamilien som relativt sett må bruke størst del av inntekta si til å betale gjeldsrenter. I 1987 gjekk om lag 1/4 av småbarnsfamilien si inntekt etter skatt med til å betale renter av gjeld.

På 1980-talet har det funne stad ein kraftig auke i norske hushald sine låneopptak og renteutgifter. Frå

1982 til 1987 auka hushalda gjeldsrentene sine med i gjennomsnitt 24 prosent kvart år. Dei største gjelds-

rentene har par med barn. I 1987 betalte desse i gjennomsnitt 54 500 kroner i gjeldsrenter.

Vi skal her sjå nærare på utviklinga i gjeldsrenter for par med barn der hovudinntektstakaren er lønnstakar¹. Datamaterialet er henta frå dei årlege inntekts- og formuesundersøkingane.

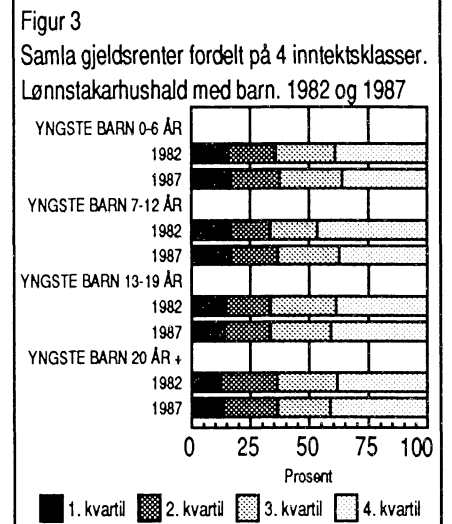
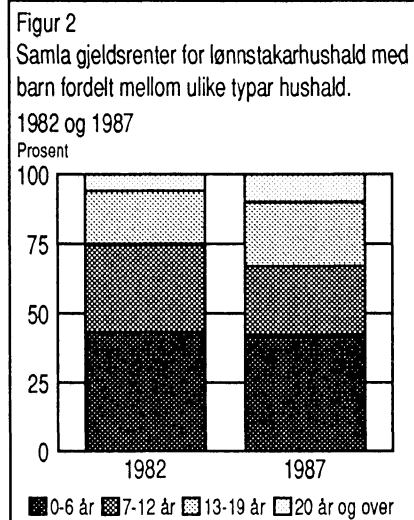
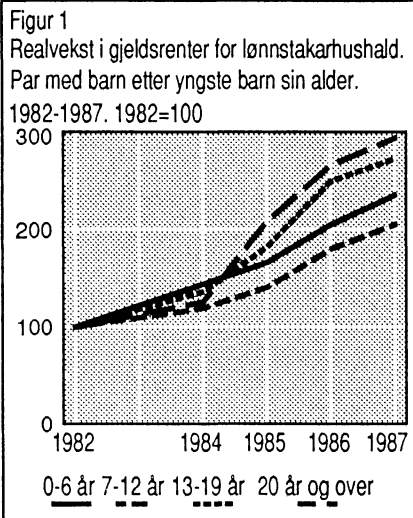
Sterkast vekst i gjeldsrenter for hushald med store barn

Blant par med barn er det dei mest "etablerte" gruppene, med yngste barn mellom 13-19 år og over 20 år, som prosentvis har hatt sterkast vekst i gjeldsrenter etter 1982. Fram til 1984 var det småbarnsfamiliane som auka gjeldsrentene mest, men etter 1984 er det dei etablerte som i særleg grad har auka gjeldsrentene.

Figur 1 viser veksten i gjeldsrenter frå 1982 til 1987 etter at vi har korrigert for prisstigninga og sett 1982 = 100. For hushald med vaksne barn (over 20 år) har gjeldsrentene nesten blitt tredobla i denne perioden. Par med barn i alderen 13-19 år har tilsvarende auka sine gjeldsrenter 2,7 gonger. Lågast vekst har par med barn under 7 år som har auka gjeldsrentene knapt 2,4 gonger, og par med barn i alderen 7-12 år som om lag har dobla gjeldsrentene sidan 1982.

Når dei etablerte har hatt så sterk vekst i gjeldsrentene har dette ført til at dei også har auka sin del av bar-

nefamiliane sine samla gjeldsrenter. Figur 2 viser korleis gjeldsrentene var fordelte mellom dei fire gruppane av barnefamiliar i 1982 og 1987. Som figuren viser har dei to etablerte gruppene til saman auka sin del av gjeldsrentene frå ein fjerdedel i 1982 til ein tredjedel i 1987.

Sjølv om det er dei etablerte som har auka gjeldsrentene mest i denne perioden, så er det framleis småbarnsfamiliane som har dei største gjeldsrentene. I 1987 var det par med yngste barn mellom 7-12 år som hadde dei største gjeldsrentene med i gjennomsnitt 54 900 kroner, medan par med yngste barn under 7 år hadde 54 100 kroner i gjeldsrenter. Til samanlikning hadde par med yngste barn mellom 13-19 år og over 20 år i gjennomsnitt hhv. 46 800 kroner og 34 000 kroner i gjeldsrenter.

Småbarnshushalda: Størst vekst i gjeldsrenter blant dei "fattige"

Blant småbarnshushalda har den firedelen med dei største bruttoinntektene² ein mindre del av gjeldsrentene i 1987 enn det dei hadde i 1982. Blant dei etablerte har derimot den "rikaste" firedelen av hushalda auka sin del av gjeldsren-

tene. Dette skuldast nok mellom anna at det ut i frå skatteomsyn har vore svært gunstig for dei etablerte å skaffe seg gjeldsrentefrådrag.

I figur 3 har vi delt kvar gruppe inn i fire like delar etter stigande bruttoinntekt (kvartiler), og fordelt dei samla gjeldsrentene for kvar gruppe i 1982 og 1987.

Ut i frå figuren ser det ut som om gjeldsrentene har blitt jamnare fordelt innan hushald med små og mellomstore barn, medan gjeldsrentene har blitt skeivare fordelt innan dei etablerte hushalda. Blant par med barn under 7 år hadde i 1987 den firedelen med høgast bruttoinntekt (kvartil 4) ein mindre del av den totale summen av gjeldsrenter enn det dei hadde i 1982, hhv. 36 og 39 prosent. Den same utviklinga - berre enda sterkare - finn ein i gruppa med yngste barn i alderen 7-12 år. Her har den rikaste firedelen fått redusert sin del av gjeldsrentene med 9 prosenteningar frå 1982 til 1987 - frå 47 til 38 prosent.

Utviklinga ser ut til å ha gått i motsatt retning for dei to etablerte gruppene. For hushald med yngste barn mellom 13 og 19 år har den rikaste firedelen fått auka sin del av dei totale gjeldsrentene frå 39 til 41

prosent. Enda litt skeivare har fordelinga av gjeldsrentene blitt innan hushald der barna er over 20 år. Her har firedelen med dei største bruttoinntektene auka sin del av totale gjeldsrenter frå 38 prosent i 1982 til 41 prosent i 1987.

I lys av den sterke veksten i gjeldsrenter etter 1984 blant dei etablerte, er det interessant å merke seg at denne finn stad straks etter at kredittmarknaden vart liberalisert då mellom anna reguleringane av bankane sine utlån heilt vart oppheva. At dei rikaste av dei etablerte samstundes har auka sin del av gjeldsrentene er heller ikkje overraskande, gitt utforminga av skattesystemet. Eit skattesystem basert på progressiv nettoskatt og ubegrensa frådrag for gjeldsrenter kombinert med fri tilgang på kreditt, har nok oppmuntra skattebetalarane til å redusere den skattbare inntekta gjennom å skaffe seg gjeldsrentefrådrag. Og det er i dag vel dokumentert (t.d. Nygaard 1988) at det særleg er personar med dei største bruttoinntektene som har størst nytte av gjeldsrentefrådraget, og som tabell 1 viser - dei største bruttoinntektene finn ein blant dei etablerte hushalda.

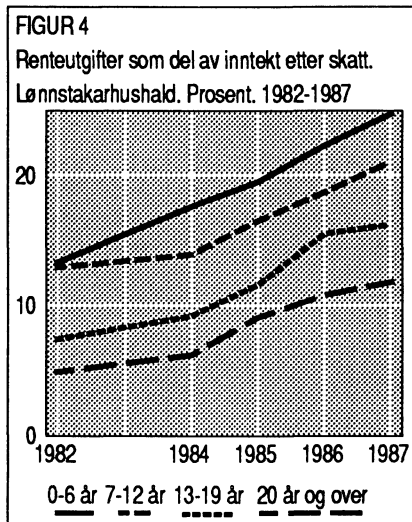
Tabell 1

Gjennomsnittleg bruttoinntekt for lønnsakarhushald, etter yngste barn sin alder. 1987. Kroner

	Yngste barn sin alder:			
	0-6 år	7-12 år	13-19 år	20 år og over
Bruttoinntekt	277.000	343.400	392.400	408.200

1/4 av småbarnsfamilien sine inntekter etter skatt går til renter
Samanlikna med småbarnsfamiliane har dei etablerte eit heilt anna økonomisk potensiale til å auke gjeldsrentene sine. Med dei fleste store etableringskostnader unngjort, har dei etablerte så god økonomi at renteutgiftene berre tek ein relativt liten del av hushaldsinntekta deira - ikkje minst sidan skatten samstundes har blitt redusert gjennom rentefrådraget. For småbarnsfamiliane med store etableringsutgifter er nok derimot store renteutgifter heller ei byrde enn eit gode når dei etterkvart utgjør ein stadig større del av ei relativt lita hushaldsinntekt.

Figur 4 viser utviklinga av renteutgiftene³ sin del av inntekt etter skatt⁴ frå 1982 til 1987. I 1982 utgjorde renteutgiftene for småbarnsfamilien i gjennomsnitt 13 prosent av inntekt etter skatt. I 1987 hadde dette auka til 25 prosent. Ein firedel av inntekt etter skatt gjekk altså med til å betale renter på gjeld. Utviklinga har vore dramatisk også for par med yngste barn mellom 7 og 12 år, der rentedelen har auka frå 13 prosent i 1982 til 21 prosent i 1987.

Renteutgiftene utgjorde og ein større post på dei etablerte sine hushaldsbudsjett i 1987 samanlikna med 1982, men utan å kome opp på same nivå som for småbarnshushalda. For par med barn i alderen 13-19 år utgjorde rentene 16 prosent av inntekt etter skatt i 1987, mot 7 prosent i 1982. For par med barn over 20 år utgjorde rentene framleis berre ein relativt liten del av inntekt etter skatt i 1987 med knappe 12 prosent. Figur 4 viser elles at veksten i rentene sin del av inntekt etter skatt ser ut til å flate ut for dei etablerte medan han framleis stig for småbarnshushalda. Dette skuldast mellom anna at veksten i gjeldsrenter har avteke meir blant dei etablerte enn for småbarnsfamilien frå 1986 til 1987 enn småbarnsfamilien.

Det står att å sjå om tendensen til utflating i gjeldsrenter for dei etablerte held fram også i dei neste åra, og om dette kan tolkast som eit forsøk på å tilpasse seg dei endringane i skattesystemet som fann stad i 1988, med meir vekt på bruttoskattar og mindre nytte av rentefrådra-

get. Dei etablerte demonstrerer i så fall ein heilt annan økonomisk handlefridom enn t.d. småbarnsfamilien. Dei etablerte kunne - iallfall etter 1983 - fritt skaffe seg gjeldsrenter så lenge dette var lønnsomt, og vil på grunn av sin romslege økonomi heller ikkje ha problem med å tilpasse seg dei nye skattereglane. For småbarnsfamilien er nok situasjonen ein heilt annan.

Jon Epland er cand. polit. og konsulent i Statistisk sentralbyrå, Kontor for inntektsstatistikk.

1. Dette tilsvarer omgrepet "ansatte" som er nytta i SSB sine inntekts- og formuespublikasjonar, dvs. at hovudinntektstakaren har lønnsinntekt som viktigaste inntektskjelde. Det betyr at vi har utelatt dei sjølvstendig næringsdrivande. Dette fordi dei sjølvstendige har til dels kompliserte gjeldsforhold, noko som t.d. gjer det uråd å skilje mellom gjeldsrenter i næring og gjeldsrenter til privat konsum/bolig.

2. Bruttoinntekt = summen av alle skattepliktige inntekter, dvs. yrkesinntekter, kapitalinntekter og skattepliktige trygder.

3. I renteutgiftene inngår i tillegg til gjeldsrenter også del av underskot i burettslag.

4. Inntekt etter skatt = bruttoinntekt + overføringar - utlikna skatt

Litteratur

Nygaard, Elizabeth (1988): "Reformer i personbeskatningen 1986-1988". *Økonomiske analyser*, nr. 4. Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå: *Inntekts- og formuesundersøkelsene (NOS)*.

Økende undersysselsetting

Jon Halvard Eide

I alt 62 000 personer, eller 12 prosent av alle deltidssysselsatte, var undersysselsatt i tredje kvartal 1989¹. Deltidssyssel-satte kvinner og menn var undersysselsatt i omtrent samme grad. I løpet av det siste året har undersysselsettingen økt om lag like mye som arbeidsledigheten. De undersysselsatte ønsket i tredje kvartal 1989 en økning av arbeidstiden som tilsvarende 23 000 heltidsstillinger.

Arbeidsledighet er den mest ekstreme formen for mangel på arbeid. Undersysselsetting, dvs. en situasjon hvor folk arbeider mindre enn det de ønsker, kan betraktes som en form for delvis arbeidsledighet. Undersysselsettingsbegrepet ble introdusert i internasjonal sammenheng for å utfylle statistikken om sysselsetting og ledighet. Begrepet var opprinnelig først og fremst beregnet på u-land, men etter som deltidssysselsettingen har økt kraftig i mange i-land, har undersysselsetting fått økende betydning også her.

Definisjon av undersysselsetting

Denne artikkelen benytter en definisjon av undersysselsetting hvor følgende fire betingelser må være oppfylt samtidig:

1. Man må arbeide deltid²
2. Man må ønske lengre arbeidstid enn den man har

3. Man må ha forsøkt å få lengre arbeidstid
4. Man må kunne starte med økt/lengre arbeidstid innen en måned ("tilgjengelighet").

Denne definisjonen er valgt for at definisjonen av undersysselsetting skal ligge så nær opp til arbeidsledighetsbegrepet som mulig.

Vi skal se litt på hvor mange som faller fra for hver av disse betingelsene. Valg av definisjon er avgjørende for hvilke tall som framkommer. I tredje kvartal 1989 ønsket 126 000 deltidssysselsatte personer lengre arbeidstid, noe som utgjør 25 prosent av de deltidssysselsatte. Men bare om lag halvparten hadde forsøkt å få lengre arbeidstid. Til slutt var det 90 prosent av dem som hadde forsøkt å få lengre arbeidstid som kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Betingelsene om søking og "tilgjengelighet" er ment som en garan-

ti for at de uttrykte ønskene om lengre arbeidstid er reelle. Spørsmålet om folk ønsker en lengre arbeidstid er hypotetisk, og uten krav om søking og tilgjengelighet er det en fare for at man ville få med uforpliktende ønsketenkning. Dvs. at folk ønsker lengre arbeidstid når de i virkeligheten ikke ville være i stand til å påta seg det. F.eks. på grunn av omsorgsoppgaver i hjemmet, skader, uførhet o.l.

12 prosent av de deltidssysselsatte er undersysselsatt

Tall fra arbeidskraftundersøkelsene (AKU) viser at 12 prosent av de deltidssysselsatte, eller 62 000 personer, var undersysselsatte i tredje kvartal 1989. Det viser seg å være liten forskjell i andelen av deltidssysselsatte kvinner og menn som er undersysselsatte, henholdsvis 12 og 14 prosent. Men det finnes langt flere undersysselsatte kvinner enn menn, om lag 8 av 10 undersysselsatte er kvinner. Dette kommer av at kvinnene utgjør over 80 prosent av de deltidssysselsatte.

Det er vanskelig å sammenlikne undersysselsettingen i Norge i forhold til andre land, på grunn av forskjeller i definisjoner. I Sverige var

om lag 16 prosent av alle deltidssyssel-satte undersyssel-satt i første kvartal 1989. Svenskene bruker imidlertid en mindre streng definisjon enn det vi gjør her. Hvis vi brukte en tilsvarende definisjon som i Sverige, ville tallet på undersyssel-satte i Norge ha ligget et sted mellom 90 000 - 100 000, eller 17-20 prosent av alle deltidssyssel-satte.

Undersysselsetting i ulike grupper

Tallene viser at andelen av de deltidssyssel-satte som er undersyssel-satte er om lag like stor blant dem som oppfatter seg som henholdsvis hjemmeværende, yrkesaktive og studenter.

De yrkesaktive utgjør imidlertid nesten to tredjedeler (63 prosent) av de undersyssel-satte i alt. De hjemmearbeidende utgjør 17 prosent, mens studenter og "arbeidsledige"³ utgjør henholdsvis 13 og 9 prosent.

Figuren viser at andelen undersyssel-satte er høyest blant ungdom mellom 16-24 år (12 prosent) og lavest i aldersgruppen 55-74 år (4 prosent). I aldersgruppen 25-54 år er 9

prosent av de deltidsarbeidende undersyssel-satte.

De med utdanning på gymnasnivå har den høyeste andelen undersyssel-satte. I denne gruppen er 10 prosent av de deltidssyssel-satte undersyssel-satt. Den tilsvarende andelen blant dem med universitets- og høyskoleutdanning er 7 prosent.

Flest undersyssel-satte i tjenesteytende næringer

85 prosent av de undersyssel-satte arbeider i tjenesteytende næringer, mens disse næringene utgjør ca. to tredjedeler av sysselsettingen totalt. Forklaringen på at en så stor andel av de undersyssel-satte befinner seg i disse næringene er at de har en høy kvinnesysselsetting, og dermed en høy deltidsandel.

Hvilken arbeidstid har de undersyssel-satte og hvilken ønsker de?

Om lag 70 prosent av de undersyssel-satte har en avtalt/vanlig arbeidstid på 10-29 timer pr. uke (54 prosent av mennene og 71 prosent av kvinnene). Gjennomsnittlig arbeidstid for de undersyssel-satte ligger i underkant av 18 timer pr. uke. Omtrent halvparten av de undersyssel-satte ønsker å arbeide heltid, 72

prosent av mennene og 46 prosent av kvinnene. Tendensen til å ønske heltidsarbeid er større for dem med lang enn dem med kort deltid⁴; henholdsvis 70 prosent og 36 prosent.

Undersyssel-satte utgjør en betydelig arbeidskraftreserve

De undersyssel-satte kan sies å utgjøre en betydelig arbeidskraftreserve. Hver undersyssel-satt ønsker i gjennomsnitt å øke arbeidstiden med 13,7 timer pr. uke, eller 77 prosent.

Denne økningen tilsvarer nesten 19 000 heltidsstillinger à 37,5 timer pr. uke. Sagt på en annen måte måtte det skapes et tilsvarende antall nye heltidsstillinger hvis de undersyssel-satte skulle få innfridd sine arbeidstidsønsker.

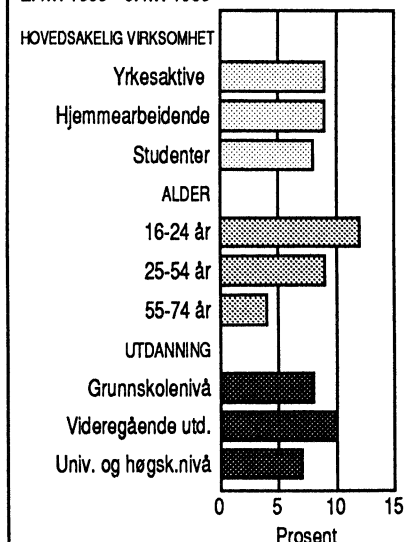
Det er de med den korteste arbeidstiden i utgangspunktet som ønsker den største økningen i arbeidstiden (figur 2). De undersyssel-satte med en arbeidstid på 1-9 timer pr. uke ønsker mer enn en tredobling av arbeidstiden, mens de med lengst arbeidstid bare ønsker en økning på 23 prosent. Det virker rimelig at det er de som har den korteste arbeidstiden i utgangspunktet som ønsker å øke den mest. Jo lengre arbeidstiden er, desto mindre rom vil det være for å øke den. Man vil på en måte "stange i taket" i forhold til avtaleverket.

Hvilke grupper utgjør arbeidskraftreserven?

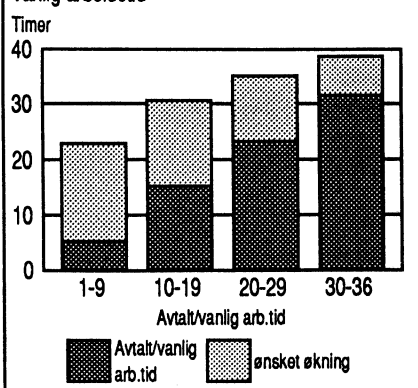
Deltidssyssel-satte som betrakter seg som yrkesaktive utgjør den største andelen av arbeidskraftreserven med 58 prosent. De "hjemmearbeidende" utgjør 17 prosent, mens de som betrakter seg som "arbeidsledige" og "skoleelever/studenter" utgjør henholdsvis 15 prosent og 11 prosent.

Figur 3 viser at det er de "arbeidsledige" som ønsker å øke arbeidstiden relativt mest. Denne gruppen ønsker i gjennomsnitt å øke arbeidstiden fra om lag 13 timer pr. uke til

Figur 1
Andeler i ulike grupper av deltidssyssel-satte som er undersyssel-satt. Gjennomsnitt 2. kv. 1988 - 3. kv. 1989

Figur 2
Gjennomsnittlig avtalt/vanlig arbeidstid og ønsket arbeidstid blant undersyssel-satte med ulik avtalt/vanlig arbeidstid

35 timer pr. uke. Det er ikke overraskende at de som betrakter seg som arbeidsledige ønsker en sterkere økning av arbeidstiden enn de som betrakter seg som f.eks. hjemmeværende. Skoleelever/studenter er den gruppen som ønsker den nest sterkeste økningen av arbeidstiden. Dernest følger "hjemmearbeidende" og til slutt "yrkesaktive". Den siste gruppen har også den lengste arbeidstiden i utgangspunktet.

Undersyssselsettingen har økt om lag like mye som arbeidsledigheten

Den siste tidens reduserte etterspørsel etter arbeidskraft har dels gitt økt arbeidsledighet og dels gitt økt undersyssselsetting. Fra tredje kvartal 1988 til tredje kvartal 1989 økte tallet på arbeidsledige med 45 prosent, mens tallet på undersysselsatte økte med 49 prosent (figur 4).

Redusert etterspørsel etter arbeidskraft kan påvirke undersyssselsettingen på flere måter:

- Heltidssysselsatte må ufrivillig redusere sin arbeidstid i kortere perioder gjennom såkalte delvise permitteringer.

- Deltidssysselsatte får mindre mulighet til å øke arbeidstiden sin. Mange kvinner som frivillig begynte på deltid ønsker etter hvert å gå over på heltid. Lavere etterspørsel etter arbeidskraft gir mindre mulighet for å realisere dette.

- Redusert etterspørsel etter arbeidskraft kan ha medført at en del unge som egentlig ønsker å arbeide heltid har begynt på skole i stedet. En del av disse ungdommene arbeider deltid ved siden av skolen som en erstatning for den heltidsjobben de egentlig ønsker. På denne bakgrunn kan det være grunn til å anta at en del av dem som har deltidsjobb ved siden av skolegangen ønsker lengre arbeidstid.

- Generelle innstramminger i økonomien har ført til redusert kjøpekraft. Dette kan ha ført til at stadig flere deltidssysselsatte ønsker å øke arbeidstiden for å spe på inntekten.

- Hvis en av inntektstakerne i husholdningen har blitt arbeidsledig, vil det være behov for at eventuelt deltidsarbeidende ektefelle/samboer øker arbeidstiden for å kompensere for bortfallet i husholdningens inntekt.

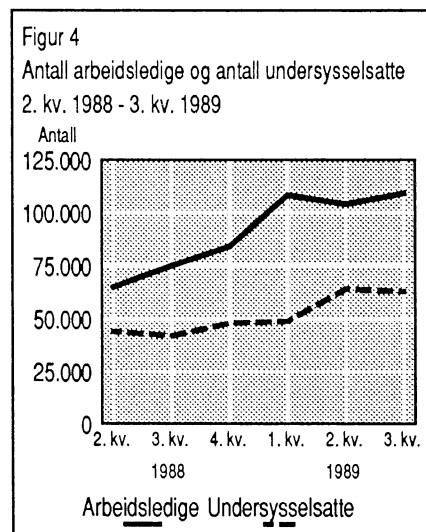
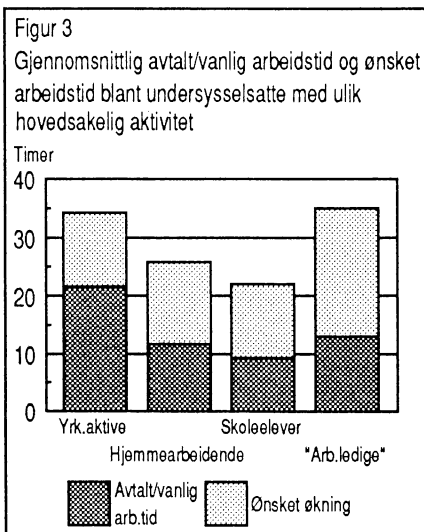
Jon Halvard Eide er cand. polit. og konsulent i Statistisk sentralbyrå, Kontor for arbeidsmarkedstatistikk.

1. Tallene i denne artikkelen er hentet fra Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelse (AKU). Tallene bygger på et gjennomsnitt av perioden fra andre kvartal 1988 til og med tredje kvartal 1989, med mindre det sies noe annet.

2. Deltid defineres på grunnlag av avtalt/vanlig arbeidstid, og omfatter alle som arbeider 1-36 timer pr. uke, med unntak av personer med arbeidstid 30-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid.

3. Dette begrepet brukes her om deltidssysselsatte som hovedsakelig betrakter seg som arbeidsledige. Denne gruppen må ikke forveksles med de egentlig arbeidsledige, dvs. de som er helt uten arbeid.

4. Kort deltid = 1-19 timer.
Lang deltid = 20-36 timer.

Utlendinger og sosialhjelp:

Hjelp til etablering eller langtids avhengighet?

Berit Otnes

Utlendinger får oftere enn nordmenn økonomisk hjelp fra sosialkontoret. Andelen som mottar sosialhjelp er særlig stor blant utlendinger fra de landene vi mottar flest flyktninger og asylsøkere fra. Dette har sammenheng med at disse gruppene har stort behov for hjelp til å etablere seg. Det er imidlertid en risiko for at mange flyktninger og personer med opphold på humanitært grunnlag kan bli avhengige av sosialhjelp, i stedet for å få hjelp til å komme i arbeid.

Stadig flere utlendinger får sosialhjelp

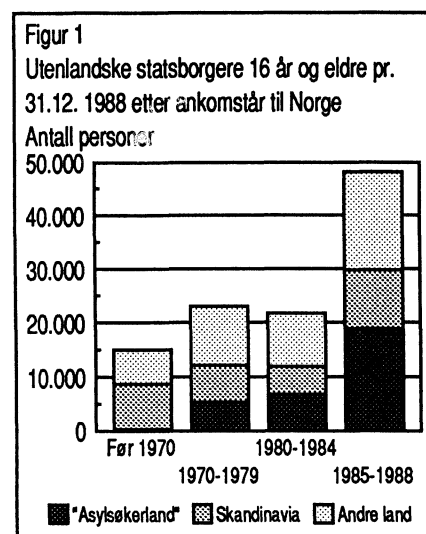
Utlendinger har i løpet av de siste ti-tolv årene blitt et stadig større innslag blant mottakerne av sosialhjelp: I 1977 var tre prosent utlendinger - i 1988 var det elleve prosent. I samme periode har det også blitt flere utlendinger i befolkningen. Andelen har økt fra 1,8 prosent ved utgangen av 1977 til 3,2 prosent ved utgangen av 1988. I hele perioden har det vært forholdsvis flere utlendinger blant sosialhjelpmottakerne enn i befolkningen, og dette var mer utpreget i 1988 enn i 1977.

Mye av økningen i antallet utlendinger som får sosialhjelp, har sammenheng med den økte tilstrømningen av asylsøkere til Norge de siste årene. Asylsøkere og flyktninger har behov for mye hjelp, fordi de skal etablere seg helt på nytt. I 1988 gikk 575 millioner kroner, eller

vel 20 prosent, av den totalt utbetalte sosialhjelpen på 2,8 milliarder til flyktninger og asylsøkere. Dette er tall som veier tungt, i første omgang på kommunebudsjettene og i neste omgang på statsbudsjettet. Staten refunderer nemlig kommunenes utgifter til sosialhjelp til alle flyktninger, og til asylsøkere som får opphold på humanitært grunnlag¹ i tre år etter utplassering i kommunen. Det er viktig å følge utviklingen i sosialhjelp til disse gruppene. Får de ikke hjelp til selvhjelp, til å komme i arbeid og klare seg selv, kan de etter hvert bli en stor belastning for stramme kommunebudsjett. Avhengighet av sosialhjelp utover de to-tre første årene er dessuten et varsel om at målsettingen med den strenge reguleringen av innvandring til Norge - reell likestilling mellom innvandrere og nordmenn - ikke er oppnådd.

Nye Innvandregrupper i 1970- og 1980-årene

Vel 31 000 eller 29 prosent av alle utenlandske statsborgere over 15 år som var bosatt i Norge ved utgangen av 1988, kom fra de 13 landene som vi mottok flest flyktninger og asylsøkere fra i 1986-1988 (Iran, Chile, Sri Lanka, Jugoslavia, Tyrkia, Pakistan, Somalia, Irak, Polen, Etiopia, Ghana, Libanon og Vietnam). Disse nasjonalitetene utgjorde bare en prosent av de utlendingene som kom før 1970. I 1970- og 1980-årene har imidlertid denne gruppen økt sin andel av alle utlendinger i Norge betraktelig. Av alle utlendinger som

kom i årene 1985-1988 utgjorde gruppen nesten 40 prosent. Likevel er fortsatt nesten to tredjedeler av utlendingene i Norge (63 prosent) fra skandinaviske land eller land i Europa eller Nord-Amerika.

Før 1985 kom det svært få asylsøkere til Norge, om lag 100 pr. år, og 600-800 flyktninger. Tallet økte kraftig mot en topp i 1987 på 8 600 asylsøkere og vel 1 000 flyktninger. Tallet på asylsøkere er siden gått ned, og var om lag 4 300 i 1989, mens tallet på flyktninger har fortsatt å øke og var om lag 1 900 i 1989. (Foreløpige tall fra Utlendingsdirektoratet.)

Hver fjerde person fra "asylsøkerland" fikk sosialhjelp i 1988

Utlendinger fra de 13 landene som vi mottok flest flyktninger og asylsøkere fra i 1986-1988 (se ovenfor), fikk sosialhjelp i langt høyere utstrekning enn andre grupper av utlendinger og nordmenn. Mens 23 prosent av alle mellom 16 og 79 år fra de 13 landene fikk sosialhjelp, gjaldt det samme fem prosent av skandinaverne, seks prosent av andre utlendinger og tre prosent av norske statsborgere. De 13 landene omfatter imidlertid en del land som vi har hatt innvandring fra lenge før "asylsøkerbølgen", f.eks. Jugoslavia, Polen, Tyrkia og Pakistan. Figur 2 viser at andelen som fikk sosialhjelp i 1988 var høyest blant dem

som kom til landet etter 1985 (der innslaget av asylsøkere er høyest). Men andelen som fikk sosialhjelp var også betydelig høyere blant dem som kom til landet i første halvdel av 1980-årene (25 prosent) og i 1970-årene (15-20 prosent) enn blant andre nasjonaliteter. Bare blant statsborgere fra "asylsøkerland" som hadde vært i Norge siden før 1970, nærmet andelen med sosialhjelp (10 prosent) seg nivået for andre utlendinger og nordmenn.

Sosialstatistikken har ikke opplysninger om hvem som er flyktninger og asylsøkere. Derfor har vi forsøkt å nærme oss denne gruppen ved å se på statsborgerskap og ankomstår til Norge. De aller fleste fra "asylsøkerland" som kom i 1985 og senere, er trolig flyktninger og asylsøkere. Men jo lenger tid som er gått siden de kom til landet, jo mer tvilsomt er det å betrakte innvandrere fra de 13 landene som flyktninger og asylsøkere. Derfor er det strengt tatt bare kurven for de siste tre til fire årene som sier noe om flyktnings og asylsøkeres forhold til økonomisk sosialhjelp. Den tyder på at de fleste flyktninger og asylsøkere, vel 75 prosent, klarer seg uten hjelp fra sosialkontoret etter at etableringsperioden på to til tre år er overstått. Hvordan det går med flyktninger og asylsøkere som har vært her over lengre tid, kan vi ikke si noe sikkert om.

Ulike grupper av utlendinger har ulike behov

Sammenliknet med norske statsborgere har utlendinger et svakere nettverk av familie og slekt som bor i landet, og som kan hjelpe dem økonomisk og med å skaffe bolig og arbeid. Utlendinger har også det til felles, hvis de ikke har bodd lenge i Norge, at de ikke har fulle rettigheter i trygdesystemet. Det er imidlertid store forskjeller mellom ulike grupper av utlendinger: Forskjellen mellom den britiske oljeeksperten og flyktningen fra Vietnam er enorm. Mens den ene kommer for å bekle en toppstilling, kommer den

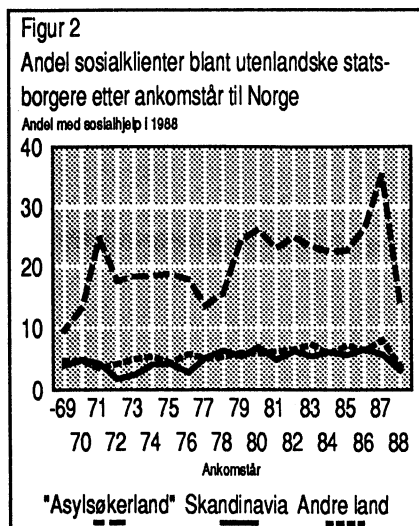
andre med to tomme hender. Asylsøkerne er i mange tilfelle ressurssterke mennesker med høyere utdanning og gode kunnskaper i engelsk, men de må tilbringe mange måneder i statlige mottak mens de venter på å få asylsøknaden avgjort og på å få plass i en kommune. Før det skjer, er det bare unntaksvis at asylsøkere kan skaffe seg arbeid.

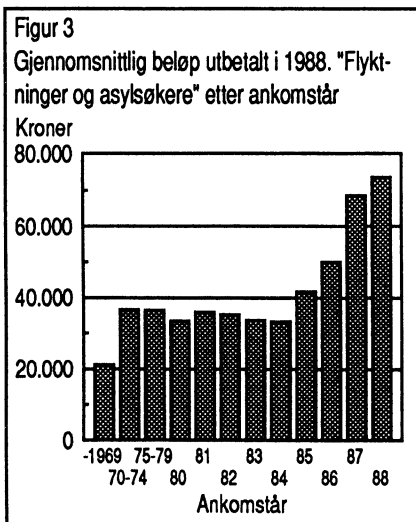
Etter utplassering i kommunen er det sosialkontoret som har ansvaret for å hjelpe flyktninger og asylsøkere med å etablere seg, og for å gi dem støtte til livsopphold inntil de kommer i arbeid. Språkproblemer og problemer med å få anerkjent utdanning fra hjemlandet som kvalifiserende, gjør at flyktninger og asylsøkere trolig stiller langt bak i køen på et vanskelig arbeidsmarked.

Siden 1975 har vi hatt innvandringsstopp i Norge. Bortsett fra personer fra de nordiske land, som kan bo og arbeide hvor de vil i Norden, blir det bare gjort unntak for arbeidskraft som er nødvendig for landets økonomi og for familiegjennomføring og inngåelse av ekteskap. Før innvandringsstoppen ble innført, kom det en del arbeidsinnvandrere til Norge fra Tyrkia og fra land i den tredje verden. Noen av dem har vært lenge i landet, men mange av dem er i lavtlønnsyrker. De er trolig mer utsatt enn nordmenn ved oppsigelser og permitteringer og har vanskeligere for å få arbeid.

Tre ganger så mye sosialhjelp til stønadsmottakere fra "asylsøkerland"

I 1988 fikk de 7 400 stønadsmottakere fra de 13 "asylsøkerlandene" i gjennomsnitt 53 700 kroner i sosialhjelp². Tilsvarende tall for skandinaver og andre utlendinger var 31 700 kroner, og for norske mottakere 17 500 kroner. Figur 3 viser at det særlig var de som kom fra "asylsøkerland" i 1987 og 1988 som mottok store beløp, i gjennomsnitt om lag 70 000 kroner. Det var med andre ord de som var i ferd med å etablere

seg for første gang som fikk utbetalt de største beløpene. Gjennomsnittet for de som hadde vært i landet siden før 1985, var på om lag 35 000 kroner. Blant dem som kom før 1970, nærmet den gjennomsnittlige utbetalingen seg nivået for norske statsborgere.

Nordmenn og utlendinger i samme situasjon får omtrent like mye

En av grunnene til at stønadsmottakere fra de 13 landene fikk utbetalt mer sosialhjelp enn norske stønadsmottakere, er at mange fra "asylsøkerlandene" er i den fasen da de skal etablere seg. De kommer til Norge med to tomme hender. De første to-tre årene de er i landet har mange av dem få andre muligheter til å skaffe seg bolig, mat og klær enn gjennom sosialkontoret. Men det er også andre forskjeller mellom norske stønadsmottakere og stønadsmottakere fra "asylsøkerlandene". Flere av "asylsøker"-klientene er gift, flere har barn og de som er gift har flere barn enn de norske sosialklientene. Det er også flere unge menn og flere som er under utdanning blant "asylsøkerne". Det er opplagt at en familie trenger mer penger enn en enslig når den skal leve av sosialhjelp, men det er også slik, både blant "asylsøkere" og nordmenn, at de unge (under 40 år) får mer enn de eldre. Dette henger sammen med at blant de el-

dre norske klientene er det ganske store andeler som er trygdet, og som får sosialhjelp som et supplement til trygden. Av alle norske sosialhjelpmottakere i 1988 hadde 45 prosent en eller annen form for trygd, mens dette gjaldt bare 11 prosent av sosialhjelpsmottakerne fra de 13 landene. Andelen som var i fast arbeid var like stor blant norske stønadsmottakere som blant "asylsøkerne" (19 prosent).

Når få hadde arbeid og ennå færre hadde trygd, ble følgen at 55 prosent av "asylsøker"-klientene i 1988 hadde sosialhjelp som sin viktigste kilde til livsopphold. For mange av dem var det trolig også deres eneste inntektskilde. Av de norske sosialklientene var det bare 23 prosent som hadde sosialhjelp som sin viktigste inntektskilde.

Ennå en forskjell bidrar til at "asylsøkerne" får større beløp i sosialhjelp enn norske klienter: De er lengre tid inne i sosialhjelpssystemet enn de norske. 52 prosent av "asylsøkerne" og 31 prosent av de norske mottakerne fikk hjelp i mer enn seks måneder i 1988. Det var også flere "asylsøkere" enn norske stønadsmottakere i 1988 som hadde fått hjelp også i 1987, 65 mot 58 prosent. Behovet for hjelp og faktisk utbetaling er større pr. måned jo lengre tid en er avhengig av sosialhjelp. Dette gjelder både nordmenn og ut-

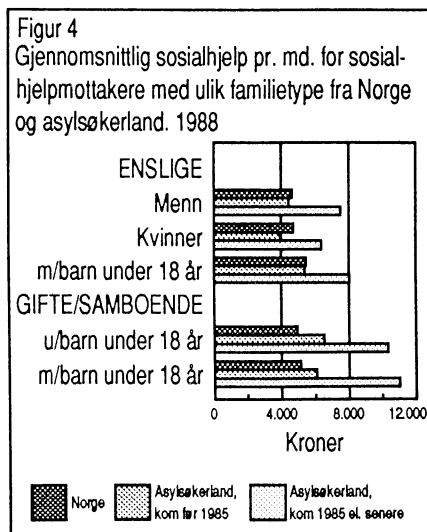
lendinger. Forklaringen er at det er mulig å utsette innkjøp f.eks. av klær i noen måneder, og en kan forskyve betalingen av kvartalsvise og halvårlige avgifter, renter og avdrag til et visst punkt, men ikke i det uendelige.

I figur 4 sammenlikner vi stønadsmottakere fra "asylsøkerland" som kom før 1985 med dem som kom i 1985 og senere og med norske stønadsmottakere. Vi har tatt for oss bare de som har sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold, som har fått hjelp gjennom hele året og som ikke har mer enn ett barn. Figuren viser at stønadsmottakere fra de 13 landene som kom til Norge før 1985 ikke får mer sosialhjelp pr. måned enn norske stønadsmottakere i samme situasjon. Ser vi på enslige og enslige forsørgere er det snarere de norske klientene som får litt mer, mens utenlandske ektepar ser ut til å få litt mer enn norske.

De nyankomne "asylsøkerne" får som vi ser til dels betydelig høyere beløp. Det kan være mange grunner til dette. For det første får de nyankomne en del større engangsbetøp til kjøp av møbler, husholdningsutstyr osv. For det andre forekom det nok fortsatt i 1988 at asylsøkere måtte innkvarteres på hotell, hospiter eller i utleieleiligheter med svært høye husleier selv etter at de var plassert ut i en kommune. Begge disse forholdene drar gjennomsnittet oppover for nyankomne flyktninger og asylsøkere. Vi kan heller ikke se bort fra at kommunene er mer rausere i utbetalingene til asylsøkere i de første tre årene, fordi de da kan sende regningen til staten.

Etableringshjelp eller langtidsklienter?

Figur 2 viste at betydelige andeler av utlendinger fra de 13 landene fikk sosialhjelp i 1988, også blant dem som kom til Norge allerede i 1970-årene og første halvdel av 1980-årene. Noen av dem kom som flyktninger, men svært få kom som asylsøkere. Flertallet av dem som kom i 1970-årene kom som arbeids-

innvandrere. Alle er forbi de første vanskelige etableringsårene, men likevel trenger mange av dem hjelp fra sosialkontoret. Den økte arbeidsledigheten har trolig gjort det vanskeligere for alle innvandrere fra den tredje verden å klare seg.

Tabellen viser hvor mange fra utvalgte land som fikk sosialhjelp i 1983 og i 1988. For chilenerne og vietnamesere lå tallet på omtrent samme nivå i 1983 og 1988. Endringen er ikke større enn at den kan skyldes utvalgsfeil i data fra 1983. Det kan også være at intervjudataene fra 1983 undervurderer andelen med sosialhjelp, fordi det kan være vanskelig å vedstå seg hjelpen i en intervjusituasjon. For pakistanere og tyrkere er endringen større. Spesielt for pakistanerne er det blitt mer van-

Tabell 1

Andel som mottok sosialhjelp i utvalgte grupper av utlendinger bosatt i Norge. 1983 og 1988

	Chile	Tyrkia	Pakistan	Vietnam
1983	29	11	3	44
1988 (alle)	23	22	16	36
1988 (kom før 1985)	23	17	18	37
1988 (kom 1985-1987)	34	31	13	39
1988 (kom i 1988)	10	23	5	22

Kilde: Levekår blant utenlandske statsborgere 1983
Statistisk sentralbyrå 1987

lig å motta sosialhjelp: I 1983 fikk bare 3 prosent av dem økonomisk hjelp, mens det i 1988 var 16 prosent som fikk hjelp. Forklaringen på utviklingen i sosialhjelpmottak for tyrkere og pakistanere kan være det vanskeligere arbeidsmarkedet. For chilenerne og vietnamesere ville vi ha ventet en nedgang i andelen med sosialhjelp, fordi flere av dem hadde vært i landet gjennom mange år i 1988 enn i 1983. Når denne nedgangen er uteblitt, kan det være et tegn på

at situasjonen for alle innvandrere fra den tredje verden er blitt vanskeligere. De fleste vietnamesere og chilenerne er flyktninger. De vedvarende høye andelen med sosialhjelp i disse gruppene viser at mange av dem har problemer med å stå på egne ben økonomisk. Dette tyder på at mottaksapparatet for flyktninger ikke fungerer godt nok.

Tall fra sosialhjelpstatistikken tyder på at situasjonen har forverret seg for innvandrere fra de 13 landene fra 1987 til 1988: Andelen som fikk sosialhjelp har økt fra 19 til 23 prosent. Blant dem som fikk sosialhjelp er det blitt flere som verken har arbeid eller er i utdanning (59 prosent i 1988 mot 53 prosent i 1987). Andelen som har sosialhjelp som sin viktigste inntektskilde økte fra 51 til 55 prosent. Flere fikk hjelp i mer enn seks av årets måneder (52 prosent i 1988 mot 46 prosent i 1987), og flere hadde fått hjelp også det foregående året (65 prosent i 1988 mot 58 prosent i 1987).

Det foregår altså en viss opphopning av "asylsøkere" ved sosialkontorene, trolig fordi mange ble utplassert i kommuner i 1987 og 1988, samtidig med at arbeidsmarkedet forverret seg fra høsten 1988. Det er uheldig, både for asylsøkerne og for samfunnets økonomi, at så mange blir gående over lengre tid uten å komme i arbeid. Det er lett å forestille seg at de negative konsekvensene av langtidsarbeidsledighet for helse, selvspekt og trivsel blir enda større for dem som aldri har fått fotfeste i sitt nye hjemland enn for dem som er født og oppvokst her. Uten rett til arbeidsledighetstrygd blir sosialkontoret flyktningers og asylsøkeres første møte med det norske velferds-samfunnet. En kan ikke se bort fra at dette kan få som konsekvens at sosialkontoret oppfattes som lett å ty til når økonomien blir vanskelig.

Berit Otnes er cand. sociol. og planlegger i Statistisk sentralbyrå, Kontor for sosialstatistikk.

1. "Person med opphold på humanitært grunnlag" er den korrekte betegnelsen på asylsøkere som ikke har fått asyl (flyktningestatus), men som likevel har fått oppholdstillatelse. For enkelthets skyld bruker jeg her betegnelsen asylsøkere også om de som har fått oppholdstillatelse.

2. Totalbeløpet utbetalt til stønadsmottakere fra de 13 landene blir 397 millioner kroner (53 700 x 7 400), beregnet på grunnlag av statistikken over sosialhjelpsmottakere (klientstatistikken). Tallet stemmer ikke med det som kommunene oppgir at de har utbetalt til flyktninger og asylsøkere med krav på statsrefusjon, 575 millioner kroner. Forklaringen er dels at klientstatistikken ikke kan skille ut hvem som er flyktninger og asylsøkere. Det er også mulig at tallet 575 millioner er for høyt. Riksrevisjonen hevder i hvert fall at kommunene har fått utbetalt mer statsrefusjon enn de har krav på.

Unge kunstnere: Ikke bare armod

Pål Espen Søbye

Unge kunstnere som er ansatte - faste eller engasjerte - har omtrent samme inntekt som gjennomsnittet for alle yrkesaktive skattytere. Unge frilansere har derimot svært lav inntekt - omtrent halvparten av det ansatte jevnaldrende har.

Er det en riktig forestilling at unge kunstnere må tåle mange år med smalhans, før de endelig slår igjennom og får anerkjennelse og anstendige inntekter av sin virksomhet? En slik forestilling synes å stemme dårlig overens med at inntekten for kunstnere ikke øker sterkere med alderen enn det som går fram av figur 1.

Kunstnere under 35 år har lavere bruttoinntekt enn eldre, først og fremst fordi de har lavere inntekter fra kunstnerisk arbeid utenom sin hovedvirksomhet, men også fordi de har lavere andre inntekter. Forskjellene mellom aldersgruppene i inntekt fra kunstnerisk hovedvirksomhet er små.

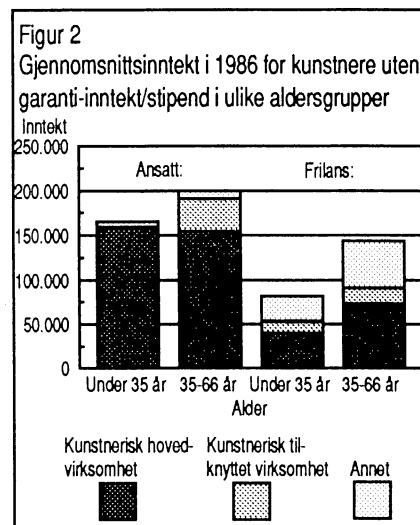
Tallene er fra en undersøkelse som ble gjennomført blant medlemmer av norske kunstnerorganisasjoner¹. Noe av forklaringen på de små inntektsforskjellene mellom unge og eldre kunstnere ligger i selve utvalg-

et av kunstnere: De som er blitt medlem i en kunstnerorganisasjon, er i mange tilfelle allerede kommet helskinnet igjennom de første og mest kritiske etableringsårene. Men hvis det var en realitet i forestillingen om fattige unge kunstnere, ville vi vente å finne en sterkere sammenheng mellom alder og inntekt også blant de som har sluppet innenfor kunstnerorganisasjonene.

Sammenhengen mellom alder og inntekt i figur 1 forstyrres på grunn av garanti-inntektsordningen: Alle mottakere av garanti-inntekt er over 35 år.

Om vi bare ser på kunstnere uten garanti-inntekt og arbeidsstipend, blir forskjellen mellom yngre og eldre kunstnere klarere. Samtidig er det av stor betydning for inntekten om en kunstner er ansatt eller arbeider på frilansbasis. Og også dette varierer med alder: Omtrent halvparten av alle kunstnere under 35 år er ansatt (eller engasjert), mens dette bare gjelder 40 prosent av kunstnerne over denne alderen. Dette bidrar også til at sammenhengen mellom alder og inntekt ikke kommer så tydelig fram.

Figur 2 viser at ansatte kunstnere i alle aldersgrupper har høyere inntekt enn frilanskunstnere. Både blant ansatte og frilansere varierer inntekten med kunstnerens alder, men forskjellen er størst blant frilansere. Blant de ansatte skyldes hele inntektsforskjellen mellom unge og eldre kunstnere at de eldre har større inntekter fra kunstnerisk tilknyttet virksomhet. Inntekten fra kunstnerisk hovedvirksomhet er den samme for unge og eldre ansatte

kunstnere. Eldre frilanskunstnere har større inntekter enn yngre fra alle tre kilder. Og de unge frilanskunstnerne har virkelig lave inntekter - de må klare seg med halvparten av det deres ansatte jevnaldrende har.

Forskjellen mellom ansatte og frilanskunstnere tilsvarer langt på vei skillet mellom utøvende og skapende kunstnere. Men årsaken til inntektsforskjellene ligger først og fremst i ansettelsesforholdet.

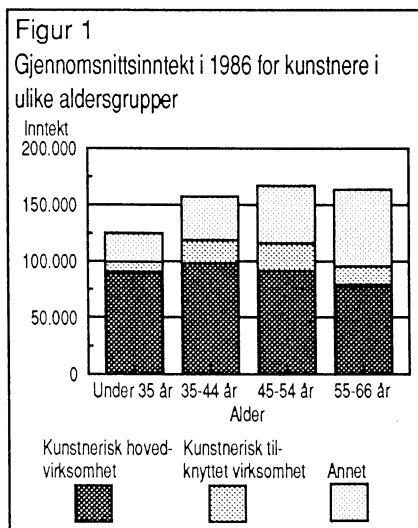
Myten om de fattige unge kunstnere må derfor modifieres: Det er ikke unge kunstnere generelt som har et inntektsproblem, men først og fremst unge kunstnere uten ansettelse.

Pål Espen Søbye er mag.art. i filosofi og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Kontor for sosialstatistikk.

1. Undersøkelsen ble gjennomført i 1987 og var en utvalgsundersøkelse med et utvalg på 2 032 kunstnere, noe som tilsvarer en tredjedel av medlemmene i kunstnerorganisasjonene. Av disse ble 1 700 trukket fra organisasjonenes medlemslister. Utvalget ble supplert med samtlige mottakere av garanti-inntekt og arbeidsstipend. For en nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Søbye og Nergaard 1989.

Litteratur

Søbye, Pål Espen og Kristine Nergaard (1989): *Inntekt og levekår blant kunstnere*. FAFO-rapport nr. 86.

**AKTUELLE
PUBLIKASJONER FRA SSB**

BARNEHAGER OG FRITIDSHJEM 1988 (NOS B; 854). Gir opplysninger om barnehager og fritidshjem etter eieforhold og åpningstider. Videre gis det informasjon om ansatte og årsverk fordelt på ulike stillingskategorier, og om barna i institusjonene fordelt på aldersgrupper.

*66 sider. Kr 45.-
ISBN 82-537-2817-4
ISSN 0801-5139*

ARBEIDSMARKEDSTATISTIKK 1987-1988 (NOS B; 843). Gir et samlet oversyn over de viktigste delene av offentlig statistikk om arbeidsmarkedet.

*186 sider. Kr 60.-
ISBN 82-537-2819-0
ISSN 0078-1878*

NORMALISERING AV DELTIDSARBEIDET. EN ANALYSE AV ENDRING I KVINNERS YRKESAKTIVITET OG ARBEIDSTID I 80-ÅRENE/Anne Lise Ellingsæter (SØS; 71). Analysen gir et bilde av utviklingstendenser i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstidsvalg på 1980-tallet. Den belyser også endringer i deltidsarbeidet i perioden 1978-1985. Særlig blir det lagt vekt på endr-

inger i deltidsarbeidets karakter, dvs. kjennetegn ved deltidsansattes arbeidsforhold. Analysen tar også for seg hvilken betydning arbeidstiden har for integrasjon i arbeidsfellesskapet.

*127 sider. Kr 75.-
ISBN 82-537-2779-8
ISSN 0801-3845*

UNDERSØKELSE OM BRUK AV FOLKEBIBLIOTEK 1988 (RAPP; 89/18). Gir en oversikt over befolkningens bruk av bibliotek og andre kulturinstitusjoner, holdninger til folkebibliotekene, tid brukt til lesing og andre massemedier, kjøp av bøker, lydkassetter og video. Rapporten tar også for seg endringer i bibliotekbruken de siste ti årene.

*83 sider. Kr 60.-
ISBN 82-537-2832-8
ISSN 0332-8422*

SOSIALSTATISTIKK 1987 (NOS B; 848). Gir opplysninger om sosialhjelp, barnevern, edruskapsvern og eldreomsorg.

*121 sider. Kr 55.-
ISBN 82-537-2804-2
ISSN 0333-2055*

BEFOLKNINGSSTATISTIKK 1989 HEFTE II FOLKEMENGD 1. JANUAR (NOS B; 853). Gir tall for befolkning etter alder, ekteskapelig status og statsborgerskap for hele landet, fylker og kommuner.

*148 sider. Kr 55.-
ISBN 82-537-2815-8
ISSN 0801-6690*

Bestillingskupong

Årsabonnement 1990

100 kroner.

(Gamle abonnenter trenger ikke sende inn kupongen. De får automatisk tilsendt postgiroblankett.)

Betal med postgiroblankett som blir tilsendt sammen med tidskriftet.

Navn: _____

Adresse: _____

Postnr.: _____ Sted: _____

Sendes til:

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1

DE ELDRES INNEKTER: NIVÅ OG ULIKHET/Grete Dahl (RAPP; 89/12). Analyserer inntektsulikheten blant eldre. Det er spesielt lagt vekt på å sammenlikne inntektsnivået og ulikheten i fordelingen av inntekt for pensjonister og andre eldre over 60 år. I tillegg til inntekt er nyttet opplysninger om formue og utdanning for å belyse de eldres sosiale og økonomiske kår.

156 sider. Kr 95.-
ISBN 82-537-2785-2
ISSN 0332-8422

LØNNSSTATISTIKK 1988 (NOS B; 852). Gir en oversikt over all lønnsstatistikk utarbeidet av Statistisk sentralbyrå for 1988.

108 sider. Kr 55.-
ISBN 82-537-2812-3
ISSN 0078-1916

SOSIALT UTSYN 1989 (SØS; 70). Gir omfattende informasjon om viktige trekk ved utviklingen av befolkningens levkår i 1980-årene. I tekst, figurer og tabeller viser den hva den offisielle statistikken forteller om samfunnsutviklingen. Innledningskapitlet gir en samlet oversikt over levkårene. Befolkningsspørsmål, helsetilstand, kriminalitet og konflikt, utdanning, arbeidsforhold, økonomi, boforhold, sosial kontakt, ferie og fritid omtales utførlig i egne kapitler.

230 sider. Kr 125.-
ISBN 82-537-2776-3
ISSN 0801-3845

KULTURSTATISTIKK 1988 (NOS B; 871). Gir tall fra en rekke områder av kulturlivet, bl.a. kinoer, teater, opera og private og offentlige utgifter til kulturformål. Gir også

tall for befolkningens deltaking i ulike kulturaktiviteter.
177 sider. Kr 60.-
ISBN 82-537-2846-8
ISSN 0800-2959

HUSHOLDNINGSTØRRELSE OG -SAMMENSETNING 1960, 1970 OG 1980. NOEN UTVALGTE ALDERSTRINN/Björg Moen (RAPP; 89/15). Rapporten viser hvordan folk fordelte seg på alder og på husholdninger av forskjellig størrelse i 1960, 1970 og 1980. Data er hentet fra folketellingene. Rapporten beskriver husholdningssituasjonen for ti utvalgte alderstrinn. Alderstrinnene representerer både barn, voksne og eldre.

50 sider. Kr 60.-
ISBN 82-537-2847-6
ISSN 0332-8422

INDIVID, ARBEID OG INNTEKT - EN FORDELINGSANALYSE/Dag Album (SØS; 72). I publikasjonen analyseres sammenhengen mellom arbeidsinntekt og kjennetegn ved ansatte og arbeidet deres. Blant de viktigste kjennetegnene ved de ansatte er utdanningsnivå, utdanningsretning, kjønn og alder. Egenskaper ved arbeidet som virker på inntekten, er blant annet kjønns- og alderspreget til yrket og næringen, ulike økonomiske forhold i næringen og yrkets sosioøkonomiske status. Datamaterialet fra Folketellingen dekker alle heltids yrkesaktive ansatte og har gitt grunnlag for å undersøke også svært små befolkningsgrupper.

50 sider. Kr 85.-
ISBN 82-537-2850-6
ISSN 0801-3845

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.

0033 OSLO 1

- Har ungdom fått bedre eller dårligere levekår i løpet av 1980-årene?
- Er det blitt større eller mindre forskjeller i unge menns og kvinners levekår?

Denne publikasjonen gir en oversikt over de viktigste sider ved ungdoms levekår, hvordan disse varierer mellom ulike grupper og hvordan de har endret seg i 1980-årene. Rapporten tar for seg temaer som familie-etablering, arbeid, utdanning, helse, økonomi, boligforhold og fritid. Til slutt presenteres også en analyse av de unges samlede levekår, sammenliknet med andre aldersgrupper.

Kan bestilles hos bokhandleren.

Pris kr. 75,-.

ISBN 82-00-03631-6.

«Samfunnsspeilet» er et tidskrift med
letteleste artikler om folks levekår og livsstil.
«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift der
Statistisk sentralbyrå sprer resultater om aktuell
levetårfsforskning til en større leserkrets.

«Samfunnsspeilet» er skrevet

- for deg som underviser i samfunnsfag
- for deg som driver med informasjon
- for deg som forsker
- for deg som arbeider med sosial- og
helsespørsmål
- for deg som arbeider i administrasjon
og forvaltning
- eller rett og slett for deg som er opptatt av
samfunnsforhold.

Abonnement bestilles hos:

Statistisk sentralbyrå

Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon (02) 41 38 20

Publikasjonen utgis i kommisjon
hos H. Aschehoug & Co. og
Universitetsforlaget, Oslo og er
til salgs hos alle bokhandlere.
Løssalgpris kr 40,-
ISSN 0801-7603
ISBN 82-537-2879-4